

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIM OLARAK
ÇAĞDAŞ SANATTA PORTR E ALGISI

ÇAĞATAY ÇEVİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ KÖKSAL BİLİRDÖNMEZ

2022
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Çağatay ÇEVİK

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİSİPLİNERARASI YAKLAŞIM OLARAK ÇAĞDAŞ SANATTA PORTRÉ ALGISI

ÇAĞATAY ÇEVİK

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI

DANIŞMAN:DR. ÖĞR. ÜYESİ KÖKSAL BİLİRDÖNMEZ

Sanat alanında yapılan tüm üretimler sanatçının öznel dünyasını ve yaşamsal gerçeğini ifade etmektedir. Bu ifade etme durumunda sanatsal bir söylem olarak portre, sanatçı ve izleyici açısından da oldukça önemli bir konuma sahiptir. Portre kısaca sanatsal üretime konu olan ve “özne” konumunda olan bireylerin kişilik, karakter, duygusal hali gibi birçok fiziksel ve ruhsal alanda bilgi verebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde portre bir sanatsal üretim olmasının yanı sıra yapıldığı ana ve onun özel koşullarına sanatçı/izleyici için şahitlik eder. Üretim olanaklarının sanayi devrimiyle artışı ve yaşanan toplumsal değişimlerin sonucunda hayatın her alanında olduğu gibi sanatın her alanında da farklılıklar gözlenmeye başlamıştır. Bu durum 1960 sonrası sanat bağlamında da öznel ve özgür bir yapı kazanmıştır. Özellikle 20. yüzyılda inanılmaz bir ivme ile artış kazanan ve günümüze kadar da devam eden bilimsel ve teknolojik alanlarda yaşanan baş döndürücü yenilikler dikkat çekicidir. Bu dönemde yaşanan değişimler ve gelişmeler toplumu etkilediği kadar sanatçıları ve onların üretimlerini de doğrudan etkilemiştir. Bu çalışmada dünya sanat tarihi içinde etkili bir yere sahip olan portreler ve sanatçıları hakkında üretimleri üzerinden bilgilendirmelerde/yorumlamalarda bulunulmuştur. Ayrıca sanatçıların portreye ilişkin toplumsal ve bireysel yaklaşımlarının yanı sıra ifade biçimleri üzerinde de durularak günümüz sanatına etkileri incelenmiştir. Özellikle teknolojik gelişmelere paralel olarak malzeme çeşitliliği ve kavramsal boyutta konu zenginliği ile yeni bir ifade olanağı kazanan portre uygulamaları çağdaş sanat dinamikleri açısından değerlendirildiğinde farklı deneyimlere olanak tanımıştır. Sanat alanında özellikle 1960 sonrası yıllara tarihlenen yeni ifade arayışları portre sanatına da kavramsal bir anlam kazandırmıştır. Portre uygulamaları disiplinlerarası süreç bağlamında sanatçının ifade aracı olarak deneysel bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın ana teması özellikle deneyime dayanan sanatsal üretimlerde portre ana temasına odaklanarak güncel örneklerin araştırılması/incelenmesi olarak değerlendirilebilir.

ANAHTAR KELİMELEER:Sanat, Çağdaş Sanat, Disiplinlerarası Sanat, Portre, Otoportre

Eylül 2022, 87 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****AS AN INTERDISCIPLINARY APPROACH PERCEPTION OF PORTRAITS
IN CONTEMPORARY ART****ÇAĞATAY ÇEVİK****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
ART AND DESIGN DEPARTMENT
SUPERVISOR:LECTURER DR. KÖKSAL BİLİRDÖNMEZ**

All productions in the field of art express the subjective world and vital reality of the artist. From an expressive point of view, this will suffice to cultivate the portrait. The portrait will be the subject of artistic production and will be like its emotional state, which is in the character of "what will be". It takes the main and his particular unthinkable/spectator to enlarge this assessment as a portrait. While he was in the diaries of the development and living with the revolution in the industry of production, he was in the art, as in the eye, wherever he was in art. This situation gives the event that happened in 1960 a subjective and free structure. In particular, the 20th can be carried out with a high momentum to take advantage of the final and the ongoing until the end. Planning the changes in this process positively affects the progress. In this study, explanations/interpretations were made about portraits that have an effective place in world art. It will also be featured on artists' portrait drawing and recordings, as well as on the next cases. In parallel with the good evaluation in general, the applications applied by the students related to the variety of materials and general lecture. In the field of art, especially the new understandings of expression dating back to the 1960s have also given the art of portrait a conceptual meaning. Portrait practices are put forward as a process as an expression process of going through an interdisciplinary process. It can be considered as current interviews/examination by focusing on experience-based trainings on the main ideas about this development.

KEYWORDS:Art, Contemporary Art, Interdisciplinary Art, Portrait, Self-Portrait

September 2022, 87 Page

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Burak Erhan TARLAKAZAN ve Doç. Dr. Elif TARLAKAZAN'a ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bu çalışmanın ortaya konulmasında ve akademi camiasına kazandırılmasında bana her zaman destek ve katkı sağlayan değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Köksal BİLİRDÖNMEZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÇAĞATAY ÇEVİK

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSELLER DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı	2
1.2 Çalışmanın Önemi	2
1.3 Çalışmanın Sınırlılıkları	3
1.4 Çalışmanın Problemi	3
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1 Portre Kavramı Üzerine.....	4
2.2 Otoportre Kavramı Üzerine.....	5
2.3 Portre ve Otoportrenin Klasik Dönemi	6
2.4 Portre ve Otoportrenin Modern Dönemi	12
2.5 Portre ve Otoportrenin Çağdaş Dönemi	18
2.6 Türk Sanatında Portre ve Otoportre	23
3. YÖNTEM	27
3.1 Araştırmanın Modeli	27
3.2 Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	27
3.3 Veri Toplama Araçları.....	27
4. BULGULAR VE YORUMLAR	28
4.1 Çağdaş Sanatta Portre Kavramı Üzerine Disiplinlerarası Yaklaşımlar	28
5. SONUÇ VE TARTIŞMA	63
6. KAYNAKLAR	65

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Resim 1. Jan Van Eyck, Arnolfini'nin Evlenmesi (URL-1)	7
Resim 2. Albrecht Dürer, Otoportre (URL-2).....	8
Resim 3. Rembrandt, Otoportre, 1630 (URL-3)	9
Resim 4. Leonardo da Vinci, Mona Lisa, 1503-1507 (URL-4).....	10
Resim 5. Gustave Courbet, Günaydın Mösyö Courbet, 1854 (URL-5).....	11
Resim 6. Edvard Munch, Çılgılık, 1893 (URL-6).....	12
Resim 7. Vincent van Gogh, Kulağı Sargılı Otoportre, 1889 (URL-7)	14
Resim 8. Paul Gauguin, Vincent van Gogh Ayçiçeklerinin Ressamı, 1888 (URL-8).....	14
Resim 9. Henri Matisse, Yeşil Çizgili Portre (URL-9).....	15
Resim 10. Pablo Picasso, Ağlayan Kadın, 1937, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 60.8 x 50 cm, Tate Modern, London, İngiltere. (URL-10)	15
Resim 11. Käthe Kollwitz, Otoportre, 1910 (URL-11)	17
Resim 12. Frida Kahlo, Diken Kolye ve Sinek Kuşu ile Otoportre, 1940 (URL-12)	17
Resim 13. Andy Warhol, Marilyn Monroe, 1964 (URL-13)	19
Resim 14. Gerhard Richter, 48 Portraits, Sergi Görünümü, 1972-98 (Colleen, 2013)	21
Resim 15. Gerhard Richter, Betty, 102 x 72 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1988 (URL-14).....	22
Resim 16. Nuri İyem, 1980'li yıllar (URL-15).....	23
Resim 17. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Otoportre Serisi 'Bedros' (URL-16).....	23
Resim 18. Neş'e Erdok, Baykuşlu Otoportre, 100x80 cm, Tuval Üzerine Yağlıboya, 2013 (URL-17)	25
Resim 19. Fahrelnisa Zeid, Billur Gözlü, Portre (URL-18).....	25
Resim 20. Shirin Neshat, Allah'ın Kadınları Serisi, 1994, New York and Brussels (URL-19).....	32
Resim 21. Cindy Sherman, İsimli Film Serisi, 1978 (URL-20)	32
Resim 22. Orlan, Carnal Art, Detay (URL-21).....	34
Resim 23. Balkan Naci İslimyeli, Afrika Kara Yazı Serisi, Dijital Fotoğraf Sınırlı Baskı, 2010 (URL-22).....	35
Resim 24. Balkan Naci İslimyeli, Afrika Kara Yazı Serisi, Dijital Fotoğraf Sınırlı Baskı, 100 x 140 cm (URL-23).....	35
Resim 25. Marc Quinn, Self / Kendi, 2006, 2011 (URL-24).....	37
Resim 26. Marc Quinn, Self / Kendi, 2006, 2011 (URL-24).....	37
Resim 27. Salvador Dali, Mae West Odası, 1974, Avantaj Noktası Dışında Başka Bir Noktadan Görünüm (URL-25)	39
Resim 28. Salvador Dali, Mae West Odası, 1974, Avantaj Noktasından Görünüm (URL-26).....	39
Resim 29. Bernard Pras, Salvador Dali, Avantaj Noktasından Görünüm (URL-27)	40
Resim 30. Bernard Pras, Salvador Dali, Avantaj Noktası Dışında Başka Bir Noktadan Görünüm (URL-27)	40
Resim 31. Mehmet Kutlu, Ayla Algan Portresi, Yeni Hikâyeler Serisi, Pamuklu Porselen Üzerine Serigrafı Baskı Tekniği, 153x153 cm, 2011 (Kutlu, 2013: 54-55)	41

Resim 32. Fırat Neziroğlu, Ergen/Mevsim Rüzgârları, Yün İpliği Dokuma ve Misina, 100x100 cm, 2011 (URL-28).....	41
Resim 33. Tomas Libertiny, Eternity, Doğal Balmumu, Ahşap, Cam, 60.000 arı ile işbirliği, Farklı açılardan görünüm, 2019-20 (Cole,2021)	42
Resim 34. Vhils, Sağlık Çalışanlarının Portreleri (Stewart,2020)	43
Resim 35. Pete Fecteau, Rubik Küp ile çalışırken ve oluşturulan portrenin sergilenmesi (Taggart, 2020).....	43
Resim 36. Benjamin Shine, Tülden Portre Çalışmaları (URL-29)	44
Resim 37. Wonjun Jeong, Portre Çalışmaları (Richman-Abdou,2017).....	45
Resim 38. Rone, Sherbrooke, Avustralya’da terk edilmiş bir Art Deco Burnham Beeches’te sergilenen portreler (Stewart, 2019).	46
Resim 39. Nick Gentry, e-atık teknoloji ürünlerinden oluşturulan portreleri (Barnes,2018)	47
Resim 40. Red Hong, 20.000 Seeds/Tohum, Sanatçı Ai Weiwei’nin Portresi (Stewart,2017)	47
Resim 41. Michael Murphy, The Immigrant, 2019 (URL-30).	47
Resim 42. Dimitris Ladopoulos, Portreler Serisi, Çalışmanın Oluşmasındaki Teknik Aşamalar (URL-31).....	50
Resim 43. Salman Khoshroo, Yün Portreler Serisi, 2020. (URL-32).....	51
Resim 44. Michael Mapes, 2014, fotoğraflar, botanik numuneler, kumaş numuneleri, karabiber, çay, kahve, kil, pamuk, iplik, böcek iğneleri, kapsüller, numune torbaları, parfüm şişeleri, deney tüpü. (URL-33).....	51
Resim 45. JR, Inside Out. (URL-34).	53
Resim 46. Misunderstanding Focus/Yanlıştırma Anlama Odağı portre örnekleri (URL-35)	54
Resim 47. Megaface, Sochi Olimpiyat parkı şimdi ziyaretçilerinin yüzlerinin şekline dönüşen ve Facebook çağı için büyüdü beyaz bir kutuya sahip, 2014 (URL-36).....	55
Resim 48. Megaface, Çalışmadan Genel Görüntü, (URL-36).....	55
Resim 49. Maurizio Anzeri’nin Portre Çalışmaları, 2011, (URL-37)	56
Resim 50. Simon Berger, Cam Üzerine Çekiçle Kırılarak Çalışılmış Portreler Galeri Camında ve Galerinin İçinde Cam Paneller Üzerinde, (URL-38).	56
Resim 51. Stefaan De Croock, Geri Dönüşümlü Ahşap Malzeme İle Oluşturulmuş Portre, (URL-39)	58
Resim 52. Isabell Beyel, Geri Dönüşümlü Materyaller, Karışık Teknik, Şeffaf Plexiglass Kutu, Kadın Portreleri Serisi, (URL-40).....	59
Resim 53. Kutluğ Ataman, Sakıp Sabancı’nın Portresi Çalışması, (URL-41).	60
Resim 54. NFN Kalyan, Le Bron, Lazerle Kazınmış Cam, Çelik, Ahşap, (URL-42)60	
Resim 55. Salventius/Niels Kiené, Kum Üzerine Portre Çizimi Yaparken, 2021, (URL-43).....	60
Resim 56. Johnson Tsang, Lucid Dreams, Seramik Portreler, (URL-44)	61
Resim 57. Johnson Tsang, Küçük Dünya Serisinden Seramik Portreler, (URL-45). 62	

1. GİRİŞ

Dönemi fark etmeksizin izleyici/sanat alımlayıcısının duygu ve düşüncelerine etki eden portre uygulamaları bu anlamda bulunduğu ana şahitlik etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sanatsal bir ifade aracı olarak portrenin temsil ettiği öznellik temelinde, insandan insana yansıyan bir etkileşim söz konusudur.

Üretildikleri dönemlerin aynası olma durumunu her zaman koruyan portreler, içinde yaşanılan o dönemin yapı taşı olan değerlerini, sanata bakış açısını, kültürel yapısını ve daha birçok bilgiyi içinde barındıran öznel kaynaklar olarak da kabul etmek mümkündür. İnsana ve insan bedenine bakış açısının temsili olan bu çalışmalar, zamanın, kültürün ve düşünce tarihinin niteliklerini taşıyan ve gelecek kuşaklara aktaran öznel belgelerdir. Süreçsel bağlamda değerlendirildiğinde (antik dönemler ortaçağ, Rönesans ve günümüz) toplumlarda gelişen ve değişen kimlik, bireysellik ve bedene dair yaklaşımlar genel olarak yapılan portrelerde yön belirleyici olmuştur (Serbest, 2019:92).

Portre, insanın kendisine bakışını ve kendisinden yola çıkarak onu çevreleyen hayata karşı duruşunu ve modern dünyanın olumlu/olumsuz yönlerini sanatsal bir bakış ile belirlemeye çalışan sanatçılar için etkili bir kaynak oluşturmaktadır (Usta, 2015: 229). Portre, sanatçı ve onun modeli ile arasında kurduğu bağ aracılığı ile içsel bir anlam ifade etmektedir. Portre aynı zamanda öznel bir alanı da kapsamaktadır. Bu öznellik anlamında değerlendirildiğinde, portre yüzün girebileceği tüm fiziksel yaklaşımın ötesinde farklı anlamları tanımlamaktadır. Uygulayıcı konumunda olan sanatçının seçimini ortaya koyan tüm öğeler izleyicinin bakış açısını derinleştirmektedir. Bu durum, tarihsel süreç boyunca insanın zaman ve mekândan başlayarak, sosyolojik, toplumsal ve psikolojik tüm verileri barındıran kavramları/anlayışları da içinde barındırmaktadır (Akın, 2010: 5). Bu açıdan değerlendirildiğinde, biçimsel bağlamda da sadece yüzlerin vurgulandığı portrelerin dışında yarım ve tam boy olan portreler de sanatçılar tarafından biçimsel olarak yorumlanmıştır (Kurt, 2011: 26).

1.1 Çalışmanın Amacı

19. yüzyıl sonrası sanat bilinç/bilinçdışı süreçlerine yeni bakış açıları sunarak nesnelerin bilindik biçimlerinin bozulduğu denemelerin gerçekleştiği bir deneyimi yaşamıştır. 21. yüzyılda ise sanat küresel boyutta dinamik bir yaşam biçimine dönüşmüştür. Sanat, bu yeni biçimiyle yaşamın içine daha çok dahil olmuştur. Küreselleşmenin kültür ve sanat anlamında en geniş yansıması bir anlamda disiplinlerarasılık kavramının ortaya çıkışı ve toplumsal ölçekte bu durumun benimsenmesidir. Günümüz koşullarında üretimde bulunan sanatçı, fikir ve malzeme açısından deneyselliği ön plana çıkarmasının yanı sıra teknolojiye cesurca kullanarak özgün üretimlerde bulunmaya devam etmektedir. Bu süreç açısından değerlendirildiğinde sanatın ve ifade olanaklarının değişimi ile resim ve edebiyat alanında daha çok temsil edilme olanağı bulan portre sanatı malzeme, teknik, ifade ve biçim yönünden çağdaş sanatta yeni biçimlerde disiplinlerarası alanlarda da yaygın olarak ifade edilmektedir. Bu yeni, özgün ve özgür alan sanatın her alanında olduğu gibi portre uygulamalarında da sanatçı ve izleyici arasında deneyim aracılığı ile kendine yeni ifade olanakları bulmaktadır.

Bu araştırmanın amacı; çağdaş sanat dünyasında yaşanan tüm bu gelişmeler bağlamında ortaya çıkan disiplinlerarası sanat uygulamaları içerisinde portre algısını araştırmak ve incelemektir.

1.2 Çalışmanın Önemi

Portre ve otoportre geçmişten günümüze sanat alanında önemli bir konu olarak yer almaktadır. Fotoğraf makinesinin bulunmasından önce sosyal bir statü göstergesi olarak algılanan portre sanatı ve sanatçılığı fotoğrafın bulunmasından çok kısa bir süre sonra toplumsal etkisini belirgin ölçüde kaybetmiştir. Görüntünün daha kısa bir sürede fotoğraf ile yüzeye aktarılabilmesi durumu sanatçıların portre/otoportre alanındaki uygulamalarının önemini azalmasına sebep olmuştur. Ekspresyonizm ile birlikte sanatçının duygu ve düşüncelerine verilen önem farklı tarzda portre çeşitlerini görmemize olanak sağlar. Modern çağın getirdiği teknik yenilikler ve bilimsel

gelişmelerin ışığı ile portreler sanatçılar için hem bir kimlik yaratma durumu hem de deneysel bir üretim alanı olarak önemi gittikçe artmaktadır.

Sanat alanlarında bazı konular tüm sanat dünyasını etkilemesinin yanı sıra ve günümüz sanat dünyasında da başat roldedir. Portre kavramı bu bağlamda değerlendirilmiş ve bu çalışmanın özelinde incelenmiştir. Tüm bu söylemler ışığında, bu araştırma; günümüzde portre sanatındaki değişimlerin gelecekte hangi boyutlara ulaşabileceğine yönelik ip uçları vermesinin yanı sıra sanatçılar ve izleyiciler bakımından da portrelerin bir görünümünden öte duygusal bir yansımanın zemini olması nedeni ile önem taşımaktadır.

1.3 Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, araştırmacının ulaşabildiği örnekler ile sınırlıdır.

1.4 Çalışmanın Problemi

Disiplinlerarası bir yaklaşım olarak çağdaş sanatta portre algısı nasıldır?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Portre Kavramı Üzerine

Türk Dil Kurumu sözlüğüne baktığımızda; “Portre; bir kimsenin yağlıboya, suluboya, karakalem vb. ile yapılmış resmi” biçiminde ifade edilmiştir (TDK, 2020). Portrenin sanatçı tarafından temsil etme gücünü öznellediği yaklaşım yani sanatçının bakışını kendi yüzüne çevirmesi durumu otoportre kavramını ortaya çıkarmıştır (Ağluç, 2016: 35). Başka bir ifade ile; “Portreler, sanatçının görüntüleri yüzeyde sabitleme isteğinin bir yasması ve sonucu olarak da değerlendirilebilir. Portreler, yapıldığı dönem ve koşullar bakımından değerlendirildiğinde zamana tanıklık eden yüzlerin günümüze ulaşmasını sağlamaktadır. Bu durum, sanatçının çalışmasının üzerinden yüzyıllar geçmesi halinde bile nesiller boyu önemini korumasına yol açmaktadır (Ayyıldız, 2015:5).

Portre, genel bir tanımlama ile, bireyin dış görünüş ile ifade edilen (ten ve saç rengi, ağız, burun, kaş ve göz şekli gibi) fiziksel özelliklerin yanı sıra karakter ve duygu gibi daha sezgisel özelliklerinde anlatıldığı çalışmaların tümünü içinde barındırır. Tüm bu genel tanımlamaların ötesinde portreler bireyin toplumdaki statüsünü ifade eden sembollerini de ortaya koymaktadır. Bireyin kimliğini görünür kılma kaygısı ile oluşturulan portreler öznel olanı nesnel bir hale dönüştürmesi anlamında oldukça önemlidir. Geçmişte yapılmış olan portre çalışmaları modele benzerliği açısından başarılı olarak değerlendirilirken fotoğraf makinesinin icadı ve kullanımı ile birlikte büyük ölçüde modele benzerlikten doğan önemini kaybetmiştir.

Portreler özellikle bireyin kişilik, karakter, ruh hali, dış görünüş ve yaşadığı toplumun değerlerini yansıtması açısından da “kimlik” kavramı ile yakın ilişki halindedir. Portreler, benliğin “giz”ini ortaya çıkarır. Bu açıdan değerlendirildiğinde portreler; fiziksel bedeninin dışı vurulduğu toplumsal kodları ortaya çıkarmaktadır. Sanatçının yorumladığı bu yüzler aracılığı ile bireysel/toplumsal ifadenin biçimlenmesi ve görünen/görünmeyen kimliklerin okunması söz konusudur (Sönmez, 2018: 44).

Portre bağlamında kişinin/bireyin görselliği aktarılırken değişmeyen özelliklerinin betimlenmesine de özellikle dikkat edilir. Yüzde beliren; güvensizlik, keder, şaşırma, korku, öfke, neşe ve mutluluk gibi ruhsal süreçler ve bu süreçlerin anlık ifadeleri nadir olarak yorumlanır. Bu ruhsal durumların öncelikle portrelerde ifade edilmemesinin temel nedeni sözü edilen bu tepkilerin zaman içinde değişebilmesi yani geçici olması durumudur. Günlük hayatta kişileri tanımak için onların yaşam tarzlarını gözlemleriz. Bu gözleme durumu sanatçının ifadesi bağlamında değerlendirildiğinde portrenin kişiyi tanımadaki ve tanıtmadaki sorumluluğu oldukça fazladır. Sanatçı ve onun üretimi bakımından incelendiğinde portre ile temsil edilecek olan kişinin özelliklerini tek bir “yüz” aracılığı ile özet olarak ifade etmelidir (Dönmez, 2009: 3).

2.2 Otoportre Kavramı Üzerine

Sanatçının kendi özelliklerini tanımladığı portre türüne ise “otoportre” adı verilir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 1504). Otoportreler zaman içinde sanatın her alanında olduğu gibi yeni anlamlarda ve biçimlerde ifade edilmiştir. Bu durum, otoportre açısından değerlendirildiğinde bir anlamda sanatçının kendisi ile yüzleşmesidir. Otoportreleri izleyici açısından, tarihsel süreçte bireysel varlığı yansıtan görsel bir kaynak konumunda değerlendirmek de mümkündür (Kakan, 2017:24-25).

Otoportrelerin yapısal ve uygulama olarak ortaya çıktığı dönemleri 15.-16. yüzyıl olarak değerlendirmek mümkündür. Gençler’e (2015) göre; Hıristiyan inancı dönemselleşen toplumsal yargılar bağlamında değerlendirildiğinde, kendini övmekten kaçınmanın olumlu anlamının yanı sıra erdemlilik olarak da kabul görmesi söz konusudur. Bu durum göz önüne alındığında, sanatçı tarafından eskiz ve tanıtım amaçlı yapılan otoportreler Rönesans Dönemi ile daha görünür hale gelmiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde sanatçıların otoportrelerini çok farklı sebeplerden dolayı yaptıkları gözlenmektedir. İçsel dünyasını ve hayata bakış açısını yansıtmak isteyen sanatçılar, belirli yaş aralıkları ile otoportreler üretmişlerdir. Bu durum, otoportre aracılığı ile sanatçının kendisini belgelemesi olarak da ifade edilebilir.

Otoportreler yapıldıkları dönemi yansıması ve ait oldukları sanatçının kişisel özelliklerini taşıması açısından belgeleyici bir özelliği içinde barındırmaktadır. Bu belgeleme teması, göz ile görüneni betimleme yaklaşımında olan portre ve otoportre uygulamalarında dikkat çekicidir. Bu betimlemeler kıyafet, takı, mobilya, mekan gibi tuvalde yer alan nesnel yaklaşımlar aracılığı ile ifade edilmektedir. Somut bir yaklaşıma odaklanan bu belgeleme bakış yönü ve açısı, hareketin pozisyonu ile de ruh halini ve düşünce biçimini de ortaya çıkarmaktadır. Bu durum öznelliğe odaklanır ve kişiliği oluşturan görünmez imgeleri belgeleyerek izleyiciye sunar. Her bir fırça vuruşunda ya da kalem izinde sanatçının stiline farkına varılması izleyici için de öznel bir yargı oluşturur. Bu yargı bir anlamda belge niteliği de taşımaktadır (Demirbulak, 2007:59).

Bu genel yaklaşımla değerlendirildiğinde öncü örnekler olması bakımından, otoportrenin ilk örneğini Antik Yunan'da, heykeltıraş Phidias İ.Ö. dört yüz kırk yılında görmekteyiz. Sanatçının çalışmasında, bronz ve fildişi karışımından 11,5 metre yüksekliğinde Athena heykeli yorumlanmıştır. Bu heykelin elinde yer alan kalkanın üzerinde bir savaş betimlemesi bulunmaktadır. Sanatçının yorumladığı bu kompozisyonda, halktan olan bir figürü ifade etmek için kendi imgesini çalışmasına yerleştirmiştir (İçden, 2015; Ağluç, 2016).

2.3 Portre ve Otoportrenin Klasik Dönemi

Phidias'ın mantığının ötesine geçen sanatçı Jan Van Eyck bir anlamda kendisini yaptığı işte var etme dürtüsü ile kendi imgesini ortaya koyar. Sanatçının "Arnolfini'nin Evlenmesi" isimli çalışmasında, otoportre anlayışı sanat tarihi bakımından farklı bir noktaya taşınmaktadır. Orta Çağ sanat anlayışının dini konular ile sınırlandığı sanat anlayışı Rönesans Dönemi ile birlikte yenilikçi bir anlayışa dönüşmektedir. Dönemin yenilik teması humanizm algısı ile de birleşmektedir. Bu dönem özellikle bireye verilen önemin artışı ile dikkat çeker. Sanatçının bu eseri ile o döneme kadar dini kompozisyonları, tarihi olayları ve mitleri konu alan çalışmaların yerine tüccar Giovanni Arnolfini ve eşi Giovanna Cenami'nin evlilik töreninin resmedilmesi sanat tarihi bakımından oldukça önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Sanatçının bu kompozisyonda resmettiği evin çiftin tam ortasına yerleştirmiş olduğu aynaya

aktardığı kendi görüntüsünün yansıması söz konusur. Bu yansımada aynanın hemen üzerine yazılmış olan “Jan Van Eyck buradaydı” cümlesi aynı zamanda sanatçının ana olan tanıklığına da bir gönderme yapmaktadır. Bu ifade şekli, sanatçının bir anlamda kendi evliliğinin şahidi olmasının yanı sıra resim üzerine düştüğü not aracılığı ile de resmine tarihsel bir belge niteliği kazandırmıştır (Ağluç, 2016: 36-37; Gençler, 2015: 90).

Resim 1. Jan Van Eyck, Arnolfini'nin Evlenmesi (URL-1)

Giorgio Vasari'ye (16. yüzyıl biyografi yazarı) göre; Rönesans sanatçılarından bazıları uygulamasını yaptıkları dini siparişlerde kendilerini mitolojik veya dini birer kişilik olarak resimlerinde kullanmaktadır. Bu açıdan örnekler değerlendirildiğinde; İtalyan Sanatçı Ghiberti yapmış olduğu “Cennetin Kapısı” isimli madalyonda peygamberlerin başları arasında otoportresini çalışmıştır. Sanatçı Giorgione ise 1500 tarihli otoportresinde kendini David olarak betimlemiştir. Ayrıca sanatçı Lorenzo Bernini 1623 tarihlerinde yapmış olduğu Davut heykeli çalışmasında kendi portresinden esinlenmiştir. Bu çalışmaları, sanat tarihi bağlamında ortaya çıkan uygulamalarda sanatçı otoportrelerinin ilk işaretleri olarak da değerlendirmek mümkündür (Gençler, 2015: 90).

Sanat tarihi açısından değerlendirildiğinde bu ilk işaretler açısından otoportrelerin ortaya çıkması portre sanatının değer kazanması ve gelişmesi bakımından yakından ilişki halindedir. Otoportre bakımından değerlendirildiğinde ise bu üretimler özellikle “ben” ve “kendi” temalarının ortaya atılmasını desteklemiştir (Sağlık, 2010: 40- 50).

Portre ve otoportrelerin sadece fiziksel atmosferden çıkıp tinsel alanı da içine alması durumuna 14.-17. yüzyıllar arasında girdiğini söylemek mümkündür. Özellikle 14. yüzyıl öncesi portre örnekleri incelendiğinde salt fiziksel tarafın öncelikle çalışıldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu yüzyılın sonrasında özellikle bireyin karakteristik özelliklerinin yanı sıra ruhsal yapısının da çalışmalara yansıtılması sağlanmıştır. Bu durum resmedilen kişinin daha iyi analiz edilebilmesi için gerekli olan duyguların yorumlanması için oldukça önemlidir (İçden, 2015: 11).

Resim 2. Albrecht Dürer, Otoportre (URL-2)

Erken Rönesans Dönemi açısından değerlendirildiğinde kendi portresini yapan ilk sanatçılar arasında yer alan Albrecht Dürer kendi görüntüsünü çalışmıştır. Sanatçı, teknik araştırmalarını takip etmek veya sağlık durumunu belgelemek için otoportreler yapmıştır. Bu çalışmaları kapsamında değerlendirildiğinde sanatçı bazen dini kompozisyonlara kendi portresini eklemiştir. Sanatçının bu otoportrelerinde önemle üzerinde durulması gereken konu onun salt resim yapma eylemine gönderme yapmaktan kaçınarak otoportre kavramına özgün ve öznel bir anlam yükleme çabası olarak da özetlenebilir. Sanatçının otoportrelerinde yer alan saç kıvrımları ve yaka

kürkündeki aşırı detaycılık izleyici tarafından ilk bakışta fark edilmektedir (Gençler, 2015: 97-98). Özkanlı'ya (2006) göre sanatçı bu otoportre ile bir anlamda kendisini yüceltir. Sanatçının otoportresinde ifade ettiği saçlarındaki gürlük, giysilerinin kürklü paltosu aracılığı ile izleyiciye sunduğu zenginlik dikkat çekicidir. Özellikle bu otoportrede yaka detayının yapmacıklı bir şekilde tutuşu Dürer'in, o dönemin parlıtlı İtalya'sına başvurmadan kendi içine dönmesi biçiminde de yorumlanabilir.

Dönemsel olarak değerlendirildiğinde 17. yüzyıl portre çalışan sanatçılar bakımından önemli sanatçıların doğuşuna tanıklık eder. Hollanda asıllı varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Rembrandt, kendi portresini sanat tarihi açısından değerlendirildiğinde sayıca en çok yapan sanatçılar arasında yer almaktadır. Rembrandt, usta ressamlığının yanı sıra önemli bir baskı sanatçısıdır. Sanatçı kendisini içtenlikle gözlemlemiş ve bu gözlemlerini kendi üslup zenginliği ile ifade ettiği otoportrelerine aktarmıştır. Rembrandt döneminde, oldukça genç yaşlarda başarılı bir portre ressamı olarak haklı bir şöhret kazanmıştır. Sanatçının bu başarısı onun portrelerine/otoportrelerine duyguları ve bu duyguların gerçekliğini anlık ifadelerle yansıtmaya becerisinden kaynaklanmaktadır. Hollanda'nın Altın Çağ ressamları arasında yer alan Rembrandt özellikle portreleri ile öne çıkmış ve o dönemin yaşam koşullarını çalışmalarında yer vermesi bakımından da yaşadığı döneme şahitlik etmiştir (Ağluç, 2016: 36).

Resim 3. Rembrandt, Otoportre, 1630 (URL-3)

Sanatçının “kendi resmini yapmayı seviyordu” söyleminin haklı olması durumu sadece onun yaptığı otoportreleri açısından bile anlamlıdır. Çünkü bu “sevgi” ifadesinin haklı sayılmasında, sanatçının 100’e yakın otoportresinin bulunması dikkat çekici bir unsurdur. Sanatçının bu otoportre çalışmaları karakalem, tablo ve gravür biçimindedir. Bu çalışmalar değerlendirildiğinde, sanatçının 40 yıllık yaşamının bir retrospektifidir. Sanatçının günümüzde selfie’nin mucidi sayılması da bu genel üretimlerinin bir sonucudur. Yağlıboya, kara kalem ve baskı alanları gibi çok yönlü alanlarda üretimlerde bulunan sanatçı, zamanın üzerindeki etkisini ölümsüzleştirmek amacı ile oluşturduğu otoportreler aracılığı ile simasının gelecekte de hafızalara kazınmasını sağlamıştır (Azer, 2019).

Resim 4. Leonardo da Vinci, Mona Lisa, 1503-1507 (URL-4)

Portre ve otoportrede öne çıkan en önemli görsel pratik yüz ifadelerinin dikkat çekmesidir. Yüz ifadelerinin betimlenmesi bağlamında değerlendirildiğinde ilk aşama gözlem ve incelemedir. Genel bir yaklaşım ile psikoloji bilimi bu ifade olanaklarının anlaşılması ve anlamlandırılması için gerekli incelemeleri/araştırmaları sürdürmektedir. Ancak aktif olarak kullanılan psikoloji biliminden önce, duygunun insan yüzünde ifade edilmesinin öncüsü olarak usta sanatçı Leonardo Da Vinci’den söz etmek mümkündür. Özellikle gözlem ve inceleme yaklaşımı sanatçının algı ve kavrayışını biçimlendirir daha sonrasında da resmi aracılığı ile izleyicinin bu durumu kavramasına olanak tanır. Ressam bakımından değerlendirildiğinde özellikle ifadenin uzun süreli olamayacağı, kişinin, zamanın öncülüğünde anlık değişimlerden payını

olarak, sürekli farklılık göstereceği ve bu farklılıklardan seçimlerin yapılarak sabitlenmesi sonucunda modelin yüzünden geçen anlık ifade çizgilerinin yakalanmasının oldukça önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir (Akın, 2010: 12).

Leonardo Da Vinci' nin, sanat tarihi bakımından gizemlere sahip ünlü Mona Lisa isimli tablosu, dünyada en çok tanınan bir portre olarak dikkat çekmektedir. Leonardo'nun resim sanatına getirdiği farklılıklardan birisi de sfumato tekniğidir. Sfumato tekniğini, kısaca ışık ve gölgenin yan yana kullanılması ile oluşan buğulu bir görüntü olarak tanımlamak mümkündür. Bu şekilde ifade edildiğinde resimde yer alan biçimler birbiri içinde tatlı bir ışıkla eriyip yumuşamaktadır (Akın, 2010: 34). Bu açıdan değerlendirildiğinde, dünya çapında şöhrete sahip olan Mona Lisa tablosunun yüz ifadesinde yer alan tebessüm ve onun bir sonucu/yansıması olarak belirsizlik algısı bu kompozisyonundaki anıtsallık ve atmosferdeki ilginçlikler bu tablo hakkındaki çalışmaların/sorgulamaların halen devam etmesine de yol açmaktadır (wikipedia.com, 2022).

Resim 5. Gustave Courbet, Günaydın Mösyö Courbet, 1854 (URL-5)

Gustave Courbet 19. yüzyılda Fransa'yı gerçekçilik akımı ile tanıştırmıştır. Sanatçının resimlerinde ele aldığı sosyal konular ve takındığı eleştirel tavır dikkat çekicidir. "Karşılaşma" isimli çalışmasında yer alan ışıklı bir manzara ve bu manzara içine yerleştirdiği figürlü çalışma dikkat çekicidir. Sanatçı bu tabloda kendisini basit kıyafetlerde resmetmiş ve toplumsal gerçekleri anlık olarak göstermeye özen göstermiştir. Sanatçının bu çalışması, karşısındaki kişilerin önünde dimdik durmasını

bilen bir tavır olarak ressamın onurunu ve saygınlığını ön plana çıkarması olarak da değerlendirilebilir (Gombrich, 2002: 499).

2.4 Portre ve Otoportrenin Modern Dönemi

19. yüzyıl dışavurumcu sanatçılar arasında yer alan Norveçli ressam Edvard Munch melankoli, hüznün, acı, aşk, insan ilişkileri, hastalık ve ölüm gibi sanata ve hayata bakış açısını belirleyen unsurları çalışmalarında kullanmıştır. Norveçli köklü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen sanatçı yaşadığı ve ifade ettiği yalnızlık duygusunu ruhsal olarak da resimlerinde yansıtmıştır. Sanatçı annesini ve ablasını veremden kaybetmiş olmasının derin izlerini tüm yaşamında taşımıştır. Yaşadığı korkular ve yalnızlık duyguları sanatçının çalışmaları bağlamında değerlendirildiğinde ruhsal ve duygusal bir anlam da taşımaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sanatçının “Çılgılık” tablosu birçok eleştirmene göre sanatçının en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Bu çalışma bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, resmin merkezinde yer alan figür sanatçının kendisini ifade etmektedir. Ayrıca, çalışmada yer alan sarı ve kırmızılardan oluşan gökyüzü ve diyagonal köprü üzerinde üç figür dikkat çekmektedir. Munch, bu çalışmasında hiç bir benzetme kaygısı yaşamadan sadece içinde bulunduğu anın kendisi üzerinde bıraktığı etkiyi resimsel olarak ifade etmiştir. Resimde insanı dehşete düşürecek kadar boğucu görünen her şey Munch’ın kulaklarını tırmalayan büyük bir çılgılığı temsil etmektedir. Bu çılgılık, sanatçı tarafından anlık olarak ifade edilmiştir (Gençler, 2015: 119; İşcan, 2018: 27-28).

Resim 6. Edvard Munch, Çılgılık, 1893 (URL-6)

Munch, Çılgılık resminin esin kaynağını günlüğüne yazdığı notta şöyle ifade eder;

İki arkadaşımınla yolda yürüyordum; güneş battı, bir melankoli dalgasına kapıldım. Birden gökyüzü kıpkızıl bir renk aldı. Durup parmaklıklara yaslandım. Alev alev gökyüzü, mavi fiyordun ve şehrin üstünde kan ve kılıç gibi sarkıyordu. Arkadaşlarım yola devam etti; ben ise büyük bir endişeyle öylece duruyor ve sanki doğada sonsuz bir çılgılığı hissediyordum (Shooke, 2016).

Özellikle 20. yüzyıl otoportre anlayışı bakımından değerlendirildiğinde sanatçılar biçimden çok kendi içsel dünyalarını ifade etmeyi amaçlayan bir tutuma daha fazla önem vermişlerdir. Günümüzde veya yakın tarihimize odaklandığımızda, bizi etkileyen büyük sanatçıların dramatik yaşantılarının eserlerine bir biçimde kaynaklık ettiğine şahit olmaktadır. Bu durumun sanat tarihi bakımından en dramatik örneği kuşkusuz Vincent van Gogh'un yaşamı ve sanatında gözlemlemek mümkündür (Akın, 2010: 44-45). Sanatçı yaşadığı dönemin bir şahidi olarak insanların yalnızlık, hüznün ve acı içinde yaşadıkları durumlardan etkilenmiş ve bu durumları resimlerine yansıtmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sanatçı Vincent van Gogh'un otoportreleri kendi iç dünyasını ifade eder. Ayrıca sanatçının içinde bulunduğu ruhsal çalkantılarda bu otoportrelerin dikkat çekici özellikleri arasında yer almaktadır (Kurut, 2012:56).

Maddi problemlerin yanı sıra ruhsal gelgitler de yaşayan sanatçı, yaşadığı dönemde birçok portre ve otoportre çalışması yapmıştır. Sanatçının özellikle ve öncelikle otoportre yapıyor olması durumu onun modele verebilecek parasının olmamasının bir sonucudur. Sanatçının içinde bulunduğu dönemde tanınabilmek için oldukça fazla mücadele verdiği bilinen bir gerçektir. Vincent van Gogh'un sanatı tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde en çarpıcı otoportresinin ruhsal bir krizin yansıması olarak sol kulağının alt kısmını kesmesi sonrasında gerçekleştirdiği *Kulağı Sargılı Otoportre* olarak bilinen yağlıboya tablosudur. Bu tablonun arka planında bir şövale yer almaktadır. Resmin mekansal bağlamda görselleşen duvarında ise sanatçının hayran olduğu Ukiyo-e olarak bilinen bir Japon ağaç baskısı tarzında bir resim asılıdır. Bu tabloda yer alan sadece bu detaylar bile sanatçının duygu durumu ve ilgi alanları hakkında fikir verici niteliktedir ve geleceğe tarihlenen belge özelliklerini korumaktadırlar (Rezaeieh, 2016: 19).

Resim 7. Vincent van Gogh, Kulağı Sargılı Otoportre, 1889 (URL-7)

Resim 8. Paul Gauguin, Vincent van Gogh Ayçiçeklerinin Ressamı, 1888 (URL-8)

Genellikle Vincent van Gogh'un kulağı bandajlı bu otoportresi depresyon temasına ve yatak odasını betimlediği çalışması ise melankoli temasına gönderme yapan çalışmalar olarak değerlendirilir (Nezir, 2010:59). Sanatçının resimleri genel bir algı ile değerlendirildiğinde, rahat ve hızlı yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda renkler canlı, parlak ve neşe doludur. Ayrıca boya taze, diri ve çizgi etkisinde boyanmıştır ve bu renkli çizgiler aynı zamanda biçimleri/formları da oluşturmaktadır (Akın, 2010: 44-45). Paul Gauguin'in, Vincent van Gogh'un arkadaşı olarak onun hayatına doğrudan dokunduğu sanat tarihi bağlamında bilinmektedir. Gauguin'in, 1888'de betimlediği Van Gogh ve Ay Çiçeği tablosu ve otoportreleri, o dönem için dikkat çekicidir. Bu çalışmalar izleyici için biçim ve renk kullanımı bakımından döneminde "öncü" bir nitelik taşımaktadır. Gauguin'in, Van Gogh'u onunla simgeleşmiş ayçiçeklerini resmederken yaptığı bu portrede ceketin yakasını ve sarı renk ile ifade edilen ayçiçeklerini bu portrenin ana bileşenleri olarak değerlendirmek mümkündür. Gauguin otoportreleri, yaşamını geçirdiği ada ülkelerinde yaşayan moderniteden faydalanmayan ve sanatçıya göre özgür insanların en doğal görünüşleri ile ifade edilmiş hallerine odaklanır. İkel yaşam biçimini konu alan bu ekspresyonist resimlerinde Gauguin bireysel tercihi olarak iktidar ve rekabet gibi mücadelelerden tümüyle uzaklaşarak egzotik adalarda yaşamaya başlamıştır (Kelttek, 2016: 77-78 ve 80).

20. yüzyılın ilk dışavurumcu akımı olarak sanat kronolojisi içinde yerini alan Fovizm, özellikle teknik olarak öne çıkardığı kompozisyonlarda özgürlüğe önem vermesinin yanı sıra çarpıcı renklere ve resme yüklenen dışavurumcu anlamlara dayanmaktadır (Kubat, 2018:72-73).

Fransa'da Henri Matisse tarafından geliştirilen bu sanat akımı hem Empresyonizm hem de Post Empresyonizm özelliklerini içinde barındırmaktadır. Genel bir anlatım ile boyaları tüpten çıktığı biçimde ve canlı renkler halinde kullanmaları durumu Fovistlerin en önemli özelliği olarak özetlenebilir. Saf canlı renkleri başka renklerle karıştırmadan tuval üzerinde uygulanmaları durumu bir anlamda Fovistlerin renk şiddetine önem vermeleri biçiminde açıklanabilir. Bu durum Fovistlerin ışık, gölge, kontur ve derinlik gibi temel unsurları çalışmalarından çıkarmış olmaları biçiminde de ifade edilebilir ve bu sanatçılar perspektifi tercih etmemişlerdir. Ayrıca renklerin hareketliliği ile mekânı yansıtip geleneksel mekan yorumlamalarının da dışına çıkmışlardır (Kurut, 2012: 36). Matisse'nin portrelerinde genellikle dekoratif bir anlayış söz konusudur. Bu anlayışla özellikle Doğu halılarını andıran bir süslemeci tavrı sanatçının figürlerinde ve mekânlarında görmek mümkündür (Meraklı, 2019:41).

Resim 9. Henri Matisse, Yeşil Çizgili Portre (URL-9)

Resim 10. Pablo Picasso, Ağlayan Kadın, 1937, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 60.8 x 50 cm, Tate Modern, London, İngiltere. (URL-10)

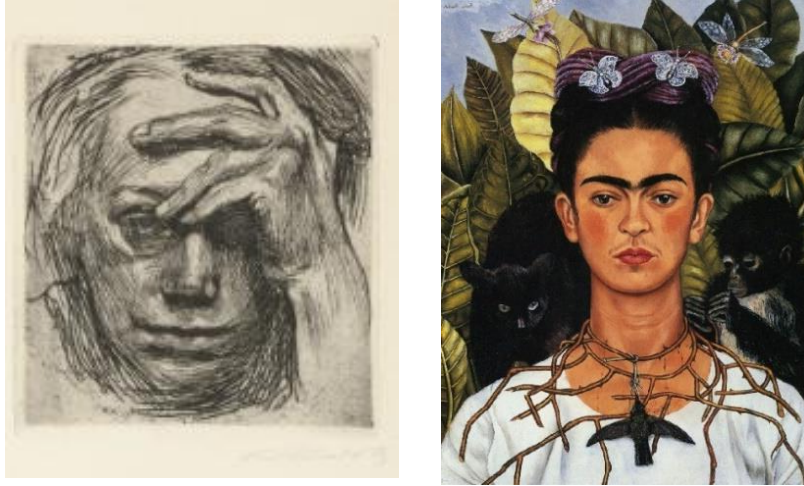
Portre ve otoportre bağlamında değerlendirildiğinde de Van Gogh ve Henri Matisse resimde dış görünüşü resmetmenin yeterliliğini sorgulayan sanatçılar arasında yer

almaktadır. Her iki sanatçı da portre ve otoportrelerinde kullandıkları renkler ve kompozisyonlar aracılığı ile figürlerin ruhunu yakalamaya ve onu anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Bu anlamlandırma her iki sanatçının çalışmaları bakımından değerlendirildiğinde yaptıkları resimlerin tüm elemanları bir dışavurumu ifade etmektedir. Picasso'nun üretimlerinde de bu anlayışı görmek mümkündür. Bu sanatçılar genel özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde portrede biçimi bozarak anlamı güçlendirme yolunu tercih etmelerinin yanı sıra portrenin güzel olması gibi bir kaygı içerisine girmemeleri de söz konusudur. Bu sanatçılar yaşadıkları dönemin öncüleri olarak değerlendirilmektedirler ve onları, figürün iç dünyasına ve ruhsal durumuna öncelikle odaklanmaya yönlendirir (Karakuş, 2012:76).

Sanat tarihi bakımından değerlendirildiğinde Picasso'nun, özgün üretimleri ve ilerici tavrı ile oluşturduğu yolda bir çok akım ve sanatçı yer almaktadır. Sanatçının yoğun üretimsel süreci ve farklı malzeme arayışları dikkat çekicidir. Sanatsal gerçekliğini arayan/oluşturan Picasso çalışmaları sonucunda kendine kattığı farklılıklar aracılığı ile de sanat tarihinde bir "öncü" olarak değerlendirilmektedir. Sanatçı bu öncü kimliği ile kendine ait yeni bir dil ve üslup oluşturmasının yanı sıra Kübizm aracılığı ile de geleneksel resim anlayışını tartışmasız olarak değiştirmiştir (Özman, 2015:114).

Georges Braque'un ortaya koyduğu perspektiften beslenerek kübizm akımını temellendiren Picasso'nun birçok üslupta sayısız eserler vermesi dikkat çekicidir. Özellikle 1900'lü yılların başında kübist tarzda çalışmalar yapmış olan sanatçı üç boyutlu olan objeyi, nesneyi ve figürü geometrik şekillerle çözümlemiş ve yeniden yorumlamıştır. Picasso, bir üslup olarak benimsediği bu çözümlmeyi iki boyutlu yüzeye aktarmıştır. Bu aktarım sonucunda portresi yapılan kişi Picasso'nun resimlerinde hem profilden hem de önden görülmektedir (Kurut, 2012: 45 ve 57).

Käthe Kollwitz, Alman Dışavurumcu ressamlar arasında yer alır ve baskı resim alanında oldukça önemli eserler üretmiştir. Sanatçı yaşadığı dönemin bir tanığı olarak baskiresim, afiş, desen, heykel gibi çalışmalarda özgün üretimlerde bulunmuştur. Sanatçı grafik sanatlarda özellikle baskın biçimde rengin kullanımını eleştirmektedir. Kollwitz, insane dair ifade edilen duyguların en iyi biçimde siyah-beyaz gibi sınırlı biçimde renk kullanımı ile sağlanabileceğini ifade etmektedir (Kul, 2018:77).

Resim 11. Käthe Kollwitz, Otoportre, 1910 (URL-11)

Resim 12. Frida Kahlo, Diken Kolye ve Sinek Kuşu ile Otoportre, 1940 (URL-12)

Kollwitz, şiddetin en ağır yaşandığı bir dönemin tanığıdır. Sanatçının, döneme ve tarihe tanık olma hali aynı zamanda insan olarak bir mağdur olma halini de içinde barındırır. Sanatçı çalışmalarında ifade ettiği gibi sosyal değişimin sanat yoluyla gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Kollwitz, bu inanç ile çalışmalarında kadın, çocuk, yoksul insanlar gibi ezilenlerin ve haklarını alamayanların sesi olmuştur (Akkan, 2014:13). Sanatçı bu yüzden resimlerinde savaş, ölüm, acı, yalnızlık ve fakirlik gibi konuları seçmiş ve toplumsal adaletsizliklerden derinden etkilenmiştir. Kollwitz'in dönemine şahitlik eden eserleri hem o an yaşanan duyguların geleceğe aktarımı hem de izleyicinin bu duyguları içselleştirmesi olarak anlamlandırılabilir. Dünya sanat tarihi bakımından oldukça önemli bir yere sahip olan Kollwitz'in sanat yaşamı boyunca vazgeçemediği temel konulardan birisi de kendi portreleridir. Sanatçı, bu otoportreleri aracılığı ile bir anlamda kendisi ile yüzleşmektedir. Kollwitz'in sanat yaşamı boyunca baskı resim alanında da özgün üretimlerde bulunmuştur. Sanatçının güçlü deseni ile ifade ettiği yaşamlar insanı derinden etkileyen portreleri aracılığı ile gelecek toplumlara bildirilen önemli bir not niteliği taşımaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kollwitz'in portre ve otoportrelerindeki insan yüzleri yaşanan tarihin şiddetinin bir yansımasıdır (Ernur, 2012: 107-108).

Frida Kahlo dramatik yaşamı ve bu bağlamda sanatsal üretimleri açısından 20. yüzyılın en önemli sanatçıları arasında yer almaktadır. Kahlo'nun sanatı sanat tarihi

bakımından zaman zaman sürrealist olarak tanımlanmasına rağmen sanatçı bu tanımlamayı yaşamı boyunca reddetmiş ve kendi özgün ifade tarzını geliştirmiştir. Tarihsel süreç açısından değerlendirildiğinde portre ve otoportre çalışan sanatçıların bu alana yönelmek için farklı birçok sebebi olduğu gözlenmesine rağmen bu durum Meksikalı sanatçı Frida Kahlo için daha çok zorunluluk yüzünden ortaya çıkmıştır. Sanatçı çocuk yaşta geçirdiği hastalıklar ve sonrasında yaşadığı ağır bir kaza sonucu ciddi sağlık problemleri yaşamıştır. Uzun yıllar yatağa bağlı bir biçimde hayatını yaşamak zorunda olma durumu, Kahlo için yatağındaki ayna aracılığı ile sürekli otoportrelerini çalışması durumunu ortaya çıkarır (Kurut, 2012:60). Kahlo, sanatsal yaşamı boyunca çoğunluğu otoportrelerden oluşmak üzere 70'e yakın resim üretmiştir. Sanatçı bu durumunu “Kendi resmimi yaptım, çünkü o kadar yalnızdım ki ve en iyi bildiğim şey kendimdim” biçiminde ifade etmiştir (Ayyıldız, 2017:29). Bu açıdan değerlendirildiğinde sanatçı sevinçlerinden hüzünlerine, acılarından tutkularına kadar her duygusunu resimlerinde ifade etmiştir (Özkanlı,2006:56).

2.5 Portre ve Otoportrenin Çağdaş Dönemi

Portre ve otoportre uygulamaları bakımından yenilikçi olarak ifade edilen sanatçıların teknolojik imkanları da kullanarak yaptığı özgün uygulamalar çağdaş dönem olarak da değerlendirilebilir.

Bu dönemin en dikkat çekici sanatçılarından biri olan Andy Warhol'dur. Sanatçının farklı teknikler bağlamında çok yönlü ifade tarzı kendinden sonra gelen sanatçılar için de deneysellik ve yaratıcılık bağlamında ilham verici bir nitelik taşımaktadır. New York'ta yaşayan Andy Warhol reklamcı, illüstratör, film yapımcısı ve grafik tasarımcısı olarak çok yönlü bir yaratıcı kimliğe sahiptir. Warhol sanatsal kariyerinin başlangıcında ilk olarak çizgi romanlardan kareleri/sahneleri büyük tuvallere aktarmıştır. Daha sonra gazete ilanları ve marka etiketlerini büyütmüş ve 1960'lı yıllarda *The Factory* (Fabrika) biçiminde adlandırdığı atölyesinde serigrafi temelli seri üretimlerde bulunmuştur. Sanatçı basında yer alan haberi ve magazin dünyasından tanınmış kişilerin görüntülerini, sinema yıldızlarını ve kaza/ölüm haberlerini sanatında bir ifade aracı olarak kullanmıştır (Bülbül, 2014:117). Andy Warhol çalışmaları bağlamında değerlendirildiğinde, dönemin toplumsal ve kültürel

olarak popüler olan Marilyn Monroe, Elizabeth Taylor, Elvis Presley, Mao Zedong, Che Guevara gibi kimlik imgelerini kullanmıştır. Sanatçı bu imgelerde, tek bir fotografik görüntünün serigrafik baskı tekniği aracılığı ile yeniden üretilmesi sonucu oluşturduğu sanatsal dilde çoklu biçiminde afiş formatında basılmasına odaklanmıştır (Karakuş, 2012:76). Sanatçının dönemin popüler kimlik imgelerine ait olan bu portre çalışmalarının arasında defalarca resmettiği sinema ikonu Marilyn Monroe'nun portrelerinin ayrı bir yeri ve önemi vardır (Önder, 2017:8).

Resim 13. Andy Warhol, Marilyn Monroe, 1964 (URL-13)

Dönemin ünlü sanatçıların ve bireylerinin portrelerini çalışmalarında özne olarak kullanan Warhol, bir anlamda popüler kültürün değişimine de liderlik etmiştir. (Kenger, 2015: 48). Warhol ile birlikte sanat nesnesinin sahip olduğu anlamlar da değişime girmiştir. Bu değişim bağlamında değerlendirildiğinde, Warhol sayesinde Mona Lisa artık Leonardo'nun Mona Lisa'sı değildir. Bu çalışma Warhol'un seri üretimleri aracılığı ile teknik, biçim, anlam ve yorumlama bağlamında yeni bir tanımlama kazanmıştır. Sanat tarihi kapsamında kendisine paha biçilemeyen maddi ve manevi değerler atfedilen Mona Lisa tablosu artık sıradan bir seri üretim tekniği olan serigrafik aracılığı ile herkesin evinde yer alabilmektedir. Bu hem ayrıcalıklı hem de sıradanlaşan durum, Warhol'un Mona Lisa'yı seçmesindeki ana unsurlardan biri olarak da değerlendirilebilir. Sanatçının hem ifade ettiği hem de anlamsal olarak meydan okuduğu en yalın gerçek, dünyanın en ünlü eserlerinin bile sıradan olmaktan an gelip kaçamayacağı sorunsalıdır (Şayık, 2015:46).

Portre üretimleri açısından değerlendirildiğinde Andy Warhol'un eserleri benzerlik timeline odaklanır. Sanatçının bu çalışmalarında izleyici portrelerin kime ait olduğunu kolayca teşhis edebilmektedir. Bu anlamda teşhisin en kolay biçimde yapılması Andy Warhol'un baskılarının fotoğraf destekli olmasını da odağına alır. Ancak sanatçı bu fotoğrafları kendisi çekmemiştir, gazete ve dergilerden kesip kullanmıştır. Sanatçının çalışmalarında, mekanik üretimin temsil görevini üstlenmesi ve tekrar eden görüntü olanakları ile oluşturulan sıralanmış kompozisyonların düzenlenişi en dikkat çekici unsur olarak açıklanabilir (Özkanlı, 2011:48-49).

Fotoğrafın çalışmalarında önemli yer tuttuğu sanatçılardan bir diğeri de Gerhard Richter'dir. Sanatçı figüratif ve soyut resmin dilini kullanmaktadır. Sanatçının resimlerinin kaynağı olan fotoğrafların bir çoğu siyah ve beyazdır. Sanatçının bu fotoğraflardan esinlenerek 1964 yılında yapmaya başladığı bu resimler içinde amatör çekim aile fotoğraflarını veya günlük kullanıma tanımlanan sıradan nesnelere de içinde barındırır. Zaman zaman da dijital baskı teknolojilerini ve bunların üzerine elle müdahaleyi sanatsal bir söylem olarak tercih eden Richter, resimlerinde başarmak istediği şeyi; en farklı ve karşıt elemanları/unsurları, mümkün olabilecek en geniş özgürlük alanı içinde bir araya getirmek şeklinde ifade etmektedir. Sanatçı, bu genel tavrı sayesinde fotoğrafı taklit etmez ve fotoğrafı bir anlamda yeniden üretir (Şahin, 2018: 96). Gerhard Richter, Modernizm ve Postmodernizm sürecine tanıklık etmesinin yanı sıra II. Dünya Savaşı'nı da yaşamıştır. Sanatçının yapıtlarındaki deneysellik ve geniş üslupsal yelpazeye onun günümüzde de bir efsane olmaya devam etmesini sağlamaktadır. (Uçku, 2017).

Ahu Antmen'e göre (2016); "*Gerhard Richter'in geometrik soyutlamadan Soyut Dışavurumculuğa, fotografik gerçekçilikten tek renkli resimlere uzanan yapıtlarının üslupsal çeşitliliği zaman zaman siyasi boyutu olan simgesel öğeler de içermiş ve Richter'in çağımızın sınıflandırılması en güç ressamları arasında sayılmasına neden olmuştur*" (Antmen, 2016: 267). Sanatçının bu çok yönlülüğünün sebeplerinden birisi

de modernizm-postmodernizm dönemlerini yaşaması ve üretimleri ile birçok kavramsal esere öncülük etmesi olarak da yorumlanabilir (Uçku, 2017).

Resim 14. Gerhard Richter, 48 Portraits, Sergi Görünümü, 1972-98 (Colleen, 2013)

Gerhard Richter'in *48 Portre* isimli çalışması kırk sekiz siyah beyaz fotoğraftan oluşan bir seridir. Fotoğraflar, Richter'in 1972 tarihli aynı adlı yağlı boya tablo serisinin kopyalarıdır. Fotoğraflar ve orijinal tablolar kırk sekiz erkeğin portresini içermektedir. Portrelerin konuları arasında Albert Einstein, Ilich Tchaikovsky, Oscar Wilde, Thomas Mann ve Franz Kafka yer almaktadır. Hepsi 1824 ve 1904 arasında doğan ve edebiyat, bilim, felsefe, müzik gibi alanlarda öne çıkan beyaz orta Avrupalı ve Kuzey Amerikalı erkekleri kapsayan bu portreler orijinal olarak arka arkaya sunulmuş ve figürlerin başlarının yönüne göre sıralanmıştır. Bakışlar merkezden sola ve merkezden sağa bakacak şekilde düzenlenmiştir ancak tek bir portre (Franz Kafka'nın portresi) doğrudan öne bakan bir figür olarak merkezde yer almaktadır. Orijinal resimler, sanatçının Almanya temsilcisi olarak aday gösterilmesinin ardından 1972 Venedik Bienali için tasarlanmıştır. 48 Portreyi biyografik olarak yorumlama eğilimi olsa da, Richter'in konuyu kasıtlı homojenleştirmesi, sanatçının tasvir edilen belirli bireylerin önemini sınırlamak istediğini göstermektedir. Richter'in bu çalışması için yaptığı yoruma göre; "Ben bu resimlerin dilsiz diliyle ilgileniyorum. Kafalar, edebiyat ve felsefeyle dolu olsalar bile, tamamen okuma yazma bilmeyen bir hale gelirler. Edebiyat geçersizdir; kişilikler anonim hale gelir. Burada benim için önemli olan budur". Richter, 48 Portrenin kişisel bir anlamı olmadığı konusunda ısrarcı olmasına rağmen ulusal kimlik kavramı ile ilgili olarak çalıştığını genel olarak kabul etmektedir (Colleen, 2013).

Sanatçının bu üretiminde kadınların yokluğunun tarihsel bir sessizliği pekiştirdiği açıktır, ancak bu hiçbir zaman seçim için belirleyici bir faktör olmamıştır. Richter, dini ve politik figürlerin yanı sıra sanatçıların da dışlanması gibi benzer kararlar almış ve muhtemelen bu durumda kişisel bir görsel referanslardan kaçınmak istemiştir. Sanatçının bu çalışmasında portreler, mekânsal organizasyonun katı biçimsel ilkesi altında düzenlenmiştir (macba.cat, t.y.).

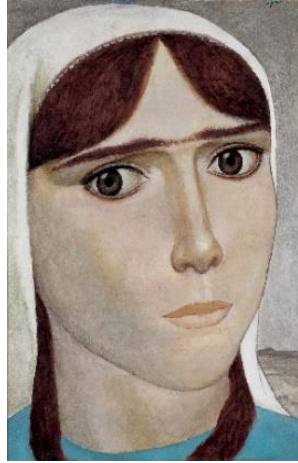
Resim 15. Gerhard Richter, Betty, 102 x 72 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1988 (URL-14)

Gerhard Richter, 1988’de tamamlanan Betty, 1977, rekordaki bir kız çocuğunun psikolojik açıdan en yüklü, duygusal açıdan saygılı ve sanatsal açıdan yenilikçi imajını yaratmıştır. Betty, aynı yıla ait ve 11 yaşındaki çocuğunun izleyiciden uzaklaşıp, kısır bir avcı yeşili muğlak genişliğine doğru döndüğünü tasvir eden daha büyük bir parçadır. Sanatçı, Almanların savaş sonrası “babasız” neslinin bir parçası olan dönemi kendi yorumu ile ifade etmektedir. Richter sanatsal ifade tarzını, “her şeyi eşit derecede önemli ve eşit derecede önemsiz kılmak için her şeyi bulanıklaştırıyorum” biçiminde özetlemektedir. Ona göre fotogerçekçilik uzun zamandır bir kopma projesi, kendi tahrif alanını korumaya hizmet eden performatif bir saygısızlık projesidir ve yüzü olmayan Betty, kişiler arası geçiciliğin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir (Akers, 2020). Bu açıdan değerlendirildiğinde Betty’nin cevapladığından daha fazla soru sorduğu ve geçmişten geleceğe esrarengiz bir senaryo hazırladığı sonucuna da varmak mümkündür. Bu açıdan Betty, resmin kendisinde kolayca ifade edilemeyen bir tür sorgulamayı da beraberinde getirir ve böylece kendi yaşamlarımız ve

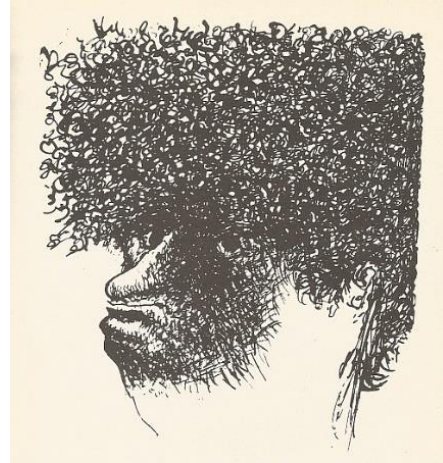
deneyimlerimiz hakkındaki soruları keşfetmemiz için bir katalizör görevi görür (yourartshop-noldenh.com, t.y.).

2.6 Türk Sanatında Portre ve Otoportre

Tüm dünyada yaşanan bu sanatsal söylemlerin bir yansıması olarak 1960 sonrası Türk resmi de dönemselsel olarak figür ağırlıklı bir yapıya ulaşmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki; Türk resminde soyut resmin en yoğun kullanıldığı dönemlerde bile figür resminin varlığı söz konusudur. Bu dönemde Nuri İyem portre ağırlıklı resimlerini sosyal bir boyuta taşımıştır. Bedri Rahmi aynı dönemlerde otoportre serisi olarak *Bedros* ismini verdiği bir dizi resim yapmış ve sanatında yeni ifade olanaklarını deneyimlemiştir. Yine aynı döneme tarihlenen Müstakil Ressamlar Birliği ile etkinliğine başlamış olan Cevat Dereli'nin, dışavurum ağırlıklı resimlerden küçük boyutlu portreleri aracılığı ile kişi/birey dünyasına yönelmesi de dikkat çekicidir. Nuri İyem'in yeniler hareketi içerisinde başlayan portre ilgisi, 1950 sonrası yöneldiği soyut resimlerinden sonra 1960'lı yıllarda Türk resmi portre geleneğini ve kadın portrelerini de konu alan üretimlerini farklı bir boyuta taşımalarını sağlamıştır. Nuri İyem'in bu yıllardan sonra yoğun bir biçimde kadın portreleri çalıştığı gözlenmektedir (Dönmez, 2009:108).

Resim 16. Nuri İyem, 1980'li yıllar (URL-15)

Resim 17. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Otoportre Serisi 'Bedros' (URL-16)

Nuri İyem'in resmini niteleyen başlıca elemanın öncelikle figür olduğunu söylemek mümkündür. Bu figürün/figürlerin önemli bir parçası olan kadın portreleri ve onların yüzdeki ifade Anadolu topraklarında yaşanan duygu ve düşünceleri dile getirmektedir.

Sanatçı resmin her türüyle ilgilenmiş olsa bile, kadın portrelerinin belirgin bir tekniği vardır (Küçükönder, 2019:37). Nuri İyem, kırsal kesimde yer alan ve yoğun emek isteyen işlerde çalışan kadınları çalışmalarının odağına almaktadır. Sanatçı özellikle, köyden kente göçün bir sonucu ve yansıması olarak başlayan gecekondu yaşamına ve bu yaşam alanlarında kadın imgesine bakışı çalışmalarında sorgular. Sanatçı, 1970'lerin Türkiye'sini genel olarak ekonomik, sosyal ve kültürel olarak resimlerinde abartılı deformasyonlarla değerlendirmektedir. Sanatçı bu desenler aracılığı ile Anadolu kadınının yaşadığı trajediyi büyük bir titizlik ve sabırla ince ince resmetmiştir (Yener, 2020: 3244-3245).

İyem'in eserlerinde, kadınların gözleri biçim bozma aracılığı ile vurguladığı dramatik portreler olarak dikkat çekmektedir. Sanatçı, Anadolu'da yaşayan ve toplumsal üretime katılan emekçi kadınlarının bir anlamda "dünyada bende varım" ifadesine vurgu yapmaktadır (Ünsal, 2017:46). İyem'in resmettiği köylü kadınların portreleri zaman zaman hüznü ve kırılma, zaman zaman da cesurdur. Yüzdeki ifadede ustalaşan İyem'in portreleri özellikle dönemin sahip olduğu toplumun kırsal kesiminin sorunlarını anlatır ve/veya aktarır (Gül, 2017:76). Sanatçının Anadolu'nun çeşitli yörelerini, kültürlerini ve geleneklerini anlamamıza yardımcı olan bu kadın portreleri değerlendirildiğinde özellikle arka planda resmedilen alanların o yöreye özgü tasvirlerle betimlendiği gözlenir (Yener, 2020: 3247).

Bu dönemin sosyal gerçekliğine ve yerel değerlerine yönelen bir diğer önemli ressam da Bedri Rahmi Eyüboğlu'dur. Sanatçı seramik, heykel, resim, yazmacılık, vitray, mozaik, hat, baskıresim (serigrafi, gravür, litografi) gibi birçok alanda çalışmalar üretmiş çok yönlü bir sanatçıdır (wikipedia.com., 2022).

Geleneksel süsleme sanatını ve halk el sanatları ile birleştiren Bedri Rahmi Eyüboğlu, Batı'nın tekniklerini de çalışmalarında kullanmıştır. Sanatçının 'Bedros' ismini verdiği otoportreler serisi Türk resim sanatı bakımından değerlendirildiğinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Dönmez, 2009:110).

Neş'e Erdok'un çalışmaları da Türk sanatı bağlamında değerlendirildiğinde özellikle klasik otoportre anlayışının çok ilerisinde olduğu gözlenmektedir. Sanatçı, portre

çalışmalarını mekansal bağlamda kendi atölyesi ile bütünleştirerek bir dizi otoportre çalışmasını ortaya koyar. Erdok “ben” kavramını tuval aracılığı ile topluma bildirmeyi sanatsal üretimlerinde tercih eder. Sanatçı portre çalışmalarında da mekânı izleyiciye açmakta bir sakınca görmez. 1980’lere kadar az sayıda nesne ile otoportre yapma geleneği Erdok’un üretimleri ile yeni bir boyut kazanmıştır. Sanatçının otoportrelerinde, ressamın toplum içinde ve atölyesinde içselleştirdiği yalnızlığı sorgulayışı dikkat çekmektedir (Özkanlı,2006). Bu açıdan değerlendirildiğinde, sanatçının otoportre yapma dinamiğinin merkezi kendi yaşam öyküsüdür. Sanatçının otoportresine gündelik yaşamından kesitlerin de yer aldığı detaylar eşlik etmektedir ve bu resimler her zaman belirli bir ölçüde melankolinin eşlik ettiği sahneleri de içinde barındırmaktadır (Enuysal, 2017:98).

Resim 18. Neş'e Erdok, Baykuşlu Otoportre, 100x80 cm, Tuval Üzerine Yağlıboya, 2013 (URL-17)

Resim 19. Fahrelnisa Zeid, Billur Gözlü, Portre (URL-18)

Fahrelnisa Zeid, İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1914 yılında kız öğrenciler için güzel sanatlar eğitimi vermek üzere kurulmasının sonucu eğitim alan bir öğrencisidir. Zeid sanatının erken sayılabilecek dönemlerinde kendine özgü bir üslup geliştirmiştir (Halman, 1995). Sanatçının 1944 yılına tarihlenen otoportresinde, Fovistler gibi canlı renkler kullanması dikkat çekmektedir (Kakan, 2017: 88-90). Fahrelnisa Zeid'in kompozisyonları bağlamında bir değerlendirme yapılmak istenirse; sanatçının öncelikle ve özellikle izleyiciye aktardığı kendi iç yansıması fark edilir niteliktedir. Sanatçının eserlerinde yaşamından kesitleri dönemselsel olarak izleyebilmek ve o

dönemlerine tanık olabilmek mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde sanatçının geleneksel minyatür kuramını yansıtan naif figüratif resimleri ve portreleri/otoportreleri onun iç dünyasını yansıtmaktadır (Bezmen, 2018:120).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir araştırma olarak yürütülmüştür. “Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür” (Arslan, 2012). Niçin?, Nasıl?, Ne şekilde gibi sorulara cevap arayan nitel araştırmalarda bir durum, bağlantılı olduğu değişkenler ile anlaşılmaya çalışılır. “Disiplinlerarası Yaklaşım Olarak Çağdaş Sanatta Portre Algısı” konulu bu çalışmada yapılan araştırma ile geçmişten günümüze portre algısının nasıl, neden ve ne şekilde değiştiği, disiplinlerarası süreçteki durumu betimsel olarak ortaya konmuştur.

3.2 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini tüm Dünya’daki portre ve otoportre çalışan sanatçılar oluşturmaktadır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı döküman/metin analizi biçimindedir. “Araştırmada incelenen olgu veya olaylarla ilintili bilgiler içeren yazılı belgelerin ayrıntılı olarak taranması ve bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturulması, döküman/metin analizi olarak adlandırılır” (Creswell, 2002). Bu sayede incelenen dökümanlar araştırmacının kendisi tarafından sistematikleştirilmiş ve bulgular bu doğrultuda yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1 Çağdaş Sanatta Portre Kavramı Üzerine Disiplinlerarası Yaklaşımlar

Endüstri Devrimi tüm dünyayı toplumsal, ekonomik ve kültürel bir değişime sürüklemiştir. Bu değişim süreçlerinin bir yansıması olarak bilim/teknolojinin ilerleyişi ve ulaşılabilirliği sayesinde ülkeler birbirlerine yakınlaşmış ve karşılıklı iletişim içine girmişlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, disiplinlerarası kavramı dönemin bu köklü değişimlerini de içinde barındırır. özünü yaşanan bu köklü değişimlerde aramak mümkündür. Toplumlar arasındaki iletişim artışı ülkelerin mevcut sınırlarını aşmış ve iletişim ağının büyük ölçüde artmasının yanı sıra teknolojik olanakların gelişmesinin bir sonucu olarak ulaşımın artması da farklı kültürlerin tanınması için önemli bir olanak sağlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, farklı bilim ve sanat alanlarına sahip kişilerin ortak üretimlerde bulunmaları durumunu, disiplinlerarasılığın ilk aşamaları olarak da açıklamak mümkündür (Teymur, 2001: 271).

Sanat tarihi bakımından incelendiğinde tarihsel olarak disiplinlerarasılık kavramının ilk olarak ifade edildiği dönemleri 19. yüzyıla tarihlemek mümkündür. Özellikle bu dönemdeki teknolojik gelişmelerin etkisi oldukça büyüktür. Fizikteki renk tayflarının keşfi İzlenimci sanatçıları etkilemiştir. Bu sanatçılar an'a odaklanmış ve renk efektlerini yakalamaya çalışmışlardır. Disiplinlerarasılık kavramı bağlamında bir diğer dönüm noktası da soyut sanatın öncüsü sayılan Cezanne'dir. Picasso'nun açıkça kendisinden etkilendiğini ifade ettiği Cezanne, geometrik formlar ile yansıttığı tarzı ile disiplinlerarası kavramının sanat dünyasında yer almasına olanak tanımıştır. Cezanne'nin ifade tarzı ile doğadaki her şeyin geometrik formlarla oluşturulabileceği düşüncesinden doğan Kübizm, kendinden sonra gelen sanat akımları bakımından da oldukça önemli bir yapı taşı konumundadır (Özel, 2007: 55). Bu düşünce yapısının bir sonucu olarak Picasso ve dönemin sanatçıları farklı malzemeler ve teknikler kullanarak resimde yeni ifade olanakları geliştirmişlerdir. Disiplinlerarası çalışmaların eğitimde gerçekleştiği okul uygulamaları bakımından ilk olarak değerlendirildiğinde Bauhaus oldukça önemli bir yere sahiptir. Sanat ve tasarımın birlikte sürdürülmesi

temel prensibine odaklanan bu okul birçok farklı sanat disiplinlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu okulun öğrenci ve hoca bağlamında önemi deneysel çalışmalara yönelik açık atölyelerde öğrenciler yetiştirmesi ile günümüzde bile dikkat çekici tasarımların temelini oluşturmuştur. Disiplinlerarasılık bağlamında değerlendirildiğinde Bauhaus okulunun önemli hocalarından biri olan Paul Klee'nin çalışmaları müzik ile resim arasında kurduğu disiplinlerarası ilişki açısından oldukça önemlidir (Kayahan ve Çevik, 2020b: 539).

Savaş'a göre; "disiplinlerarası kavramına eski Mısır ve Yunan Sanatından sonra Rönesans Sanatında rastlamaktayız". Yenilikçi Rönesans dönemi kapsamında sanatın ve bilimin birbirleri ile karşılıklı olarak disiplinlerarası iletişimi dikkat çekmekteydi (Savaş, 2010: 6). Disiplinlerarası ilişki bağlamında sanat alanını değerlendirecek olursak özellikle malzeme ve mekan açısından geleneksel kalıplardan ayrılan sanatçılar ve üretimleri belirleyicidir. Her zaman kullanılan sanat malzemelerin yanında günlük hayattaki sıradan malzemeleri de üretimlerine dahil eden disiplinlerarası sanatçılar, kolaj, asamblaj ve fotomontaj gibi teknikler ile çalışmalarını ortaya koymaktadırlar. Bu alanda üretilen çalışmalar değerlendirildiğinde, karşıtlıklarının ifadesi ve hazır nesne (ready made) kullanımı dikkat çekicidir. Hazır nesnelerin sanatta kullanılması ortaya çıkan üretimin arkasında oluşan anlama odaklanmaktadır. Bu durum sanatta, bir düşüncenin önem kazanması ile ortaya çıkar ve Kavramsal Sanat için belirleyici bir anlatım olur (Akgün, 2012: 24). Özellikle 20. Yüzyıla tarihlenen ve kendi içinde oldukça dinamik bir yapı sağlayan değişen dünya düzeni sanatsal alanlarda da cesur değişimlere öncülük etmişlerdir. Bu dönemde üretimlerde bulunan sanatçılar, oldukça farklı yöntemler, teknikler, mekanlar kullanmışlardır. Teknolojinin olanaklarından çekinmeden yararlanmış olan bu dönemin sanatçıları özellikle düşünceye önem vermişler ve kavram odaklı çalışmalara yönelmişlerdir. Bir çok sanat akımın ve hareketinin ortaya çıktığı bu özgür/özgün dönemde sanatın güncel yapısı yeni manifestolarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde özellikle Duchamp ile birlikte sanat alanında oldukça önemli bir yere sahip olan "yeni" bir anlayış ortaya atılmıştır. Bu bakış açısı bağlamında değerlendirildiğinde sanat eserinin galeri ve müzelerde sergilenen "tek" olma konumunu bir anlamda ortadan kaldırmaktadır. Bu açılım ile birlikte dil/sözcükler ve

kavramlar aracılığı ile düşünsellik ön plana taşınmış ve böylece Kavramsal Sanatında temelinin atılması söz konusu olmuştur (Tüysüz, 2011: 1-2).

Duchamp'ın 1917 tarihli R. Mutt imzası taşıyan Pisuvar'ı, sanat eserinin burjuva değersizliğine bir saldırı olması bakımından oldukça önemlidir (Yıldız, 2016: 141). Dönemi bakımından değerlendirildiğinde, olumsuz anlamda sıradışı bulunan pisuvar sergilenmez ancak o günden sonra sanatçıların/izleyicilerin sanata bakış açısını sorgulayan önemli bir sembol ve kavram olarak değerlendirilir.

Sanatsal süreç bağlamında değerlendirildiğinde, 1960'lı yıllar izleyici/sanatçı açısından galeri ve müzelerin anlamlarının sorgulandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde özellikle sanat eseri sergilendiği galerinin kendisi durumuna da gelebilmektedir. Ayrıca bu dönem sanat eserinin sadece galerilerde sergilenen bir sanat nesnesi olması durumunun dışına çıkarak kamusal alanların da sanat nesnesine dönüştürüldüğü deneysel bir süreci içinde barındırmaktadır. Bu süreç bağlamında sanatın sergilenmesi açısından değerlendirildiğinde, mekân kavramı sanatçının ve izleyicinin bir deneyim alanına dönüşmektedir. Bu etkili görsel düzenlemeler mekânın sınırlarını genişleten, video, resim, heykel, yerleştirme gibi çeşitli sanat pratiklerinin birlikte değerlendirildiği bir bakış açısını da sunmaktadır (Yılmaz, 2011: 10; Şenel, 2016: 9).

Çağdaş sanat anlayışında ortaya çıkan bu yaklaşımların bir sonucu olarak sanat disiplinlerinin de birbirinin içinde eridiği bir durumdan söz etmek mümkündür. Bu durum, ortaya konulan sanatsal üretimlerde kullanılan malzemenin anlamsallaştırılmasından daha çok içeriğin önem kazandığı bir süreci işaret etmektedir (Kılıç, 2005: 66). Çağdaş sanat dinamikleri bakımından yorumlamalar düşünüldüğünde her türlü malzeme ve tekniğin kullanımının oldukça yaygın oluşu dikkat çekici bir özellik olarak karşımızda durur. Özellikle fikir/düşünce temelli yaklaşımların önem kazandığı kavramsal süreçler bu dönemde dikkat çekmektedir. 1960 sonrası değişen mekân algısına dair yapılan yeni tanımlamalar kapsamında mekâna yönelik alternatif projeler/performanslar söz konusudur. Bu dönem sanatsal uygulamalarında önceden edilgen konumda yer alan izleyici, sanatçının üretiminin mekânsal bağlamda da bir parçası olmuştur. Mekan, eser, sanatçı ile doğrudan

iletişime ve etkileşime girmiş olan izleyici, deneyime odaklanan bir rol de üstlenmiştir (Bilirdönmez ve Çevik, 2020: 76-95).

Çağdaş sanat olarak tanımlanan ve günümüz sanatını da kapsayan sanat alanları özellikle 1960’larda bambaşka görünümlere bürünmüştür (Bulut, 2014: 119). Bu deneysel süreçte sanat alanında disiplinlerarasılık kavramı ele alındığı zaman hem sanat disiplinlerinin kendi aralarındaki etkileşimden hem de bilim alanındaki disiplinlerle olan etkileşimden söz etmek mümkündür (Özel, 2007: 20).

Bu disiplinler arası ilişkilerin ve kavramsal düşüncenin ön plana çıkması durumu sanat alanında enstalasyon (yerleştirme) alanında yapılan üretimlerin artmasına da olanak tanımıştır (Emiraoğlu, 2016:27-28). Fluxus, Arte Povera, Process Art, Performans Sanatı, Land Art gibi dış mekânda sergilenen sanatsal üretimler 1960 sonrasında daha yoğun uygulama alanlarında ortaya çıkmıştır. Bu sanatsal üretimlerde en dikkat çekici özelliklerden birisi de izleyicinin sanatsal üretime dahil olarak tüm süreci deneyimlemesi durumudur. Mekanın temel amacının sadece çalışmanın sergilenmesine odaklanan alışıldık tutumu değişmiş ve enstalasyon mekanın bir parçası haline gelmiştir. Özellikle enstalasyonların sergilendiği alanların açık/kapalı alan olması, kamusal/özel alan oluşu, tarihsel geçmişi ve coğrafi konumu gibi özellikleri ona yeni bir anlamlar yüklenmesine yol açmaktadır (Kınam, 2010: 38).

Enstalasyon kavramı temel anlamı ile yerleştirme ve düzenleme sözcüklerini de içinde barındırır. Bu anlam; mekan-sanat yapıtı, sanat yapıtı-alıcı ve mekan-alıcı arasında sürekli olarak devam eden bir etkileşimini/iletişimi de kapsamaktadır. Böylece, bu süreç temelde bir deneyim alanı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu genel yaklaşımda, mekânın kendisini de bir sanat eseri olarak kurgulanmasının bir sonucu olarak mekan da işlevsellik anlamını kaybeder (Çetintürk, 2017:107). Enstalasyonun oluşumunda rol alan Pop Art, Arte Povera Land Art, Fluxus, Performanslar ve Process Art gibi kavramsal boyutta yapılan üretimler aracılığı sanat eserinin yeniden tanımlanmasının bir sonucu olarak bu üretimler kamuya açık alanlara ulaşarak kitlesel bağlamda topluma da ulaşabilmiştir (Kınam, 2010: 38).

Sanatın geçtiği tarihsel süreç bağlamında değerlendirildiğinde özellikle 20. yüzyılda sanatın ifade edilişi ve sunulduğu izleyiciyi odağına alan bir tutuma yönelmiştir. Sanatsal üretimlerde kullanılan her eleman da (renk, ışık, ses, sis, gölge, video gibi) izleyici ile buluştuğunda an'a hizmet etmektedir. Bu nedenle enstalasyon sanatında dayatılan tek bir anlam yoktur, onda izleyicinin düşünce ve bakış açısına göre bireysel olarak değişkenlik gösteren sınırsız anlamlar söz konusudur. Enstalasyon uygulamalarının malzemeye getirdiği bu sınırsız özgürlük alanı kavramsal üretimlerde bulunan sanatçıların en çok kullandığı sanat biçimlerinden birisi olmuştur (Okumuş, 2016:1-2 ve 8). Enstalasyon, günümüz sanatı itibariyle çok geniş bir uygulama alanına sahiptir ve farklı sanat disiplinleri arasındaki ayrımlar/sınıflandırmalar bir anlamda artık önemini kaybetmiştir (Taştan, 2018:2). Günümüz sanatı kavramsal süreçte malzeme, konu, teknik, mekân gibi herhangi bir sınırlayıcı unsurdan ayrılmış biçimde ifade edilmektedir.

Resim 20. Shirin Neshat, Allah'ın Kadınları Serisi, 1994, New York and Brussels (URL-19)

Resim 21. Cindy Sherman, İsimsiz Film Serisi, 1978 (URL-20)

Bu bağlamda ilkel dönemlerden basit/temel uygulamalardan Rönesans'a kadar detaylı biçimde yorumlanan portre çalışmaları toplumsal yapının değişimlerine karşı oldukça hassastır. Bu durum sosyolojik, kültürel, ekonomik, politik ve dini değişimlerden de aynı oranda etkilenmektedir. Rönesans döneminin içinde barındırdığı özgürlük ortamı ve bireyselleşme algısı sanatçılara da aynı düşünce yapılarını sunmuştur. Değişen bu ortam içinde sanatçılar özellikle günlük yaşamın içinde yer alan insan yüzlerinden oluşan an'ları portrelerinde kullanmaya başlamışlardır. Portre konusu bu dönem içinde

bir çok sanatçı tarafında defalarca ele alınmış ve sanatçıya oldukça önemli bir ekonomik katkı sağlamıştır. Günümüzde ise portre teması, kavramsal bir boyut kazanmış ve özne olarak bireyin temsilini odağına almışlardır (Uzuner, 2019: 201).

Sanatın her alanında yaşanan bu değişim ve dönüşümler bir ifade biçimi olarak portre kavramında da kendisini göstermiştir. Sanatçılar farklı teknik, malzeme, boyut, mekân gibi birçok değişken aracılığı ile çağdaş sanatta portre ve otoportre üretimlerine devam etmişlerdir/edeceklerdir.

Resim ve heykel alanlarında olduğu gibi fotoğraf alanında da çağdaş sanatın kavramsal süreci ortaya konulmuştur. Özellikle fotoğrafın “özne” konumuna aldığı portreyi birebir yansıtma durumu anlamını/önemini yitirmiş ve daha kavramsal bir sürece girmiştir. Özellikle Modernizm ve Postmodernizmde yeniden üretim ve kendine mal etme konuları sanatsal bir ifade aracı olarak kullanılmaya başlamıştır (Sağlık, 2010: 40-50). Fotoğraf sanatının uygulayıcıları arasında İranlı video ve fotoğraf sanatçısı Shirin Neshat yer almaktadır. Sanatçı, çalışmalarının odağına genellikle Ortadoğu’da yaşayan kadınları ve onların sorunlarını ele alır (Rezaeieh, 2016: 35). Sanatçı, “Allah’ın Kadınları,1994” isimli serisinde yer alan otoportreleri aracılığı ile içinde yaşadığı toplumunun sahip olduğu kadın algısını yeniden sorgular (Akman, 2006).

Fotoğrafın icadıyla birlikte hem teknik anlamda hem de düşünsel anlamda portre fotoğrafı üzerinde yaşanan değişimler sonucu, portrenin tanımı, kullanım alanı ve etkisinin yeniden yapılması gerekmiştir (Türkoğlu, 2009:58). Bu teknolojik değişimi/gelişimi ve kadının toplumdaki rolünü sorgulayan diğer bir sanatçı ise Cindy Sherman’dır. Sanatçı bu sorgulamalarını kurguladığı fotoğraflar üzerinden yapmaktadır.

Cindy Sherman özellikle 1980’lerde kadının farklı rollere yönelmesi yerine ona toplum tarafından dayatılan kadın rollerine karşı eleştirel bir söylemde bulunur. Sherman kendisini model olarak kullandığı bu otoportreler aracılığı ile fotoğrafı çeken sanatçı konumunun yerine kameranın önüne geçerek poz veren sanatçı konumunu benimsemiştir (Özkan, 2000: 117). Sherman’ın dönemin Amerikalı sanatçıları ve film yıldızlarını çağrıştıran film karesi pozlarında kendi imgesini kullanmıştır. Bu

durumda Sherman'ın bu çalışmalarını birer otoportre olarak da değerlendirmek mümkün olabilmektedir (Sağlık, 2010: 40-50). Sanatçının ifadesine göre; “Ben resimlerimde kendimi değil, kendiliğinden dile gelen duyguların cisimleşmiş halini göstermeye çalışıyorum” (Antmen, 2016: 282).

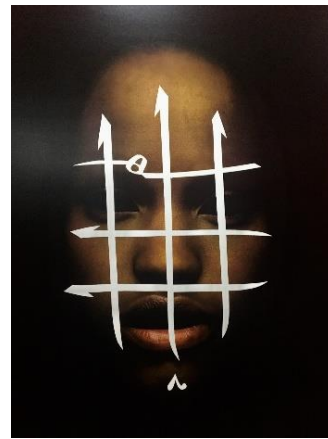
Resim 22. Orlan, Carnal Art, Detay (URL-21)

Çağdaş sanat bağlamında insan bedeninin vazgeçilmez bir nesne olarak defalarca kullanıldığını gözlemlemekteyiz (Sağlık, 2010: 40-50). Bu açıdan değerlendirildiğinin de sanatçının sahip olduğu kimlikleri değiştirme arzusu yada bu kimliklerle yüzleşmekten kaçınma durumu onun dönem dönem bir sanatsal ifade biçimi olarak portrelere ve otoportrelere yönelmesini sağlamaktadır. Sanatçıların kendi bedenlerini odağına aldığı bu sanatsal üretimlerde toplumsal kimlikleri/rolleri deneyimsel olarak sorgulanmaktadır (Sever, 2017: 16-17). Bu sorgulama durumu, performans sanatçısı Orlan tarafından kendi bedeninin sınırlarını ciddi biçimde zorlaması biçiminde ortaya çıkmıştır. Kendi bedenini sanatsal bir üretim nesnesine çeviren sanatçı, 20. yüzyıl insanının kadın algısına getirdiği saplantılı güzellik anlayışını ve algısını eleştirmektedir. Orlan toplumun yarattığı bu “en güzel” olma çabasını bir dizi ameliyat aracılığı ile kendi vücudunu sanat nesnesine çevirerek sorgular (Rezaeieh, 2016).

Orlan, ‘Carnal Art, 1990’ adını verdiği çalışmasında kendi vücudunu kullandığı operasyon tiyatrolarına başlamıştır. Bu sanatsal performansları ile Orlan’ın özellikle portre/otoportre kavramını oldukça farklı bir bakış açısı ile ele aldığını söylemek mümkündür. Bu çalışmasında Orlan, lokal anestezi kullanarak bir çok ameliyata

girmiştir. Sanatçı, operasyon tiyatrosu olarak adlandırdığı bu performansı kapsamında izleyici ile konuşabiliyordu (Bağatur, 2013:137-138). Bu açıdan değerlendirildiğinde ameliyathaneler Orlan'ın üretimlerde bulunduğu bir atölyesi/stüdyosu gibi değerlendirilebilir. Sanatçı tüm ameliyat ekibinin giysilerini özel olarak tasarlamıştır. Mekâna yerleştirilen kameralar aracılığı ile tüm etkileşimler kayıt altına alınmıştı (Arslanhan, 2012:97).

Balkan Naci İslimyeli'nin odağına portreleri alan serileri sanatçının her zaman ilgilendiği kaligrafi ile birlikte kullanılmış ve kavramsal bir boyut kazanmıştır. Sanatçı Afrika Kara Yazı Serisi'nde yer alan çalışmalarında ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı bir duruş sergilemektedir. Sanatçı kaligrafi kullanımı ile form bütünlüğünü korumasının yanı sıra grafiksel bir etki de oluşturmaktadır. Balkan Naci İslimyeli bu çalışmaları özelinde bir bakıma bireyin alın yazısına odaklanmaktadır. Sanatçı yaşamında şiir, edebiyat, fotoğraf, video, enstalasyon gibi bir çok alanda üretimlerde bulunmuştur (Bağatur, 2013:147-148). Bu açıdan değerlendirildiğinde, Balkan Naci İslimyeli haksızlığa uğramış tüm insanlar için sanatın harekete geçiren gücünü kullanmaktadır (Çuhadaroğlu, 2019:80-81).

Resim 23. Balkan Naci İslimyeli, Afrika Kara Yazı Serisi, Dijital Fotoğraf Sınırlı Baskı, 2010 (URL-22)

Resim 24. Balkan Naci İslimyeli, Afrika Kara Yazı Serisi, Dijital Fotoğraf Sınırlı Baskı, 100 x 140 cm (URL-23)

Günümüz sanatında malzeme farklı anlamlar içerse de malzemelerle kazanılan yeni deneyimler dikkat çekmektedir. Sanatsal üretim bağlamında değerlendirildiğinde malzemeler tuval, boya, taş, toprak, talaş, metal, ahşap, plastik, su, söz, ses gibi

elemanlardan oluşmasının yanı sıra özellikle kavramlardan oluşmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde; ifade ve imge sorunsalında çağdaş sanatta malzemenin değişen bir rol üstlendiğini de söylemek olasıdır (Özara, 2019: 51).

Malzeme çeşitliliğinin çağdaş sanatta özellikle disiplinlerarası süreçte herhangi bir sınırlandırma içine dahil edilemeyeceği söylemi portre/otoportre bağlamında değerlendirildiğinde sanatçı Marc Quinn'in Self/Kendi çalışması ile hayat bulmuştur biçiminde ifade edebilmek mümkündür.

Sanatçıların tüm arayışları insan yüzünün gizemi üzerinedir. Portrelerle insanların duygularını anda bırakmaya çalışarak bu anı izleyiciye sunmak isterler. Portrenin kutsiyeti farklı yöntemlerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her sanatçı farklı bir yaklaşım sergileyerek portrelerin insan üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Otoportreler ise doğaları gereği bireyin içine bakan resimleri tanımlamaktadırlar. Bu özgürlük alanı açısından değerlendirildiğinde otoportreler birey olma halini ve özneliği öne çıkarmaktadır (Ayyıldız, 2017:26 ve 28).

Otoportre teması bağlamında İngiliz sanatçı Marc Quinn'in bilim ve sanatı birleştirerek kendi kanı ile yaptığı çalışması "Self/Kendi" isimli çalışması insan olmanın ölümlü doğasına dikkat çekmek istemektedir (İçden, 2015). Quinn bu çalışması kapsamında, beş aylık bir süreç içerisinde kendi kanını biriktirmiş ve ondan bir büst oluşturmuştur. Sanatçının başından aldığı kalıba dökerek oluşturduğu bu büst otoportre, malzemenin katı formunu kaybetmemesi için dondurularak saklanması koşuluna uygun olarak sergilenmektedir (Ağluç, 2016:45). 1991, 1996, 2001, 2006 ve 2011 yılları olmak üzere 5 farklı otoportresi bulunan sanatçının bu üretimleri onun biyolojik değişiminin/evriminin bir kaydı niteliğini taşımaktadır (Kayahan ve Çevik, 2020a: 202).

Resim 25. Marc Quinn, Self / Kendi, 2006, 2011 (URL-24)

Resim 26. Marc Quinn, Self / Kendi, 2006, 2011 (URL-24)

Sanata dair yapılan yenilikler aslında toplumların sahip olduğu genel doğrulara ve bakış açısına karşı bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Tüm genel geçer doğruların eleştirilerek değiştirilebileceği yönündeki algı ve inanç, sanatta avangard söylemi ortaya çıkarmıştır (Arapkirli, 2017: 45; Küçük, 2006: 51). Avangard sanat için malzeme artık yaratıcı söylemin konusunu bir kavram olarak oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Marc Quinn'i kendi kanından oluşturduğu otoportrelerinde oluşturduğu avangardist söylem özellikle dikkat çekicidir.

Günümüz sanatı teknolojik gelişmelerin olanaklarından yaygın olarak faydalanmaktadır. “Sanatçılar bilim ve teknolojiyi kimi zaman eserlerine tema olarak seçerlerken kimi zaman da çeşitli icatlardan doğan medyalarla eserlerini ortaya koymakta ya da bu teknolojilerin aracılığı ile eserlerini korumaya almaktadırlar” (Bingöl ve Bingöl, 2018: 107). Sanatçı ve üretimi arasında kurulan denge malzeme, teknik, mekan, izleyicinin rolü, sanat nesnesinin sunulma ve deneyimlenme biçimi gibi birçok faktör günümüz sanatının yeniden şekillenmesine yol açmaktadır (Erinç, 2004: 53; Yıldırım, 2010: 58).

Bu açıdan değerlendirildiğinde otoportrenin sanatçının bir yansıması veya parçası olması durumuna bakıldığında Quinn'in, “Aklın Uykusu” sergisinde yer alan Self/ Kendi isimli çalışmasını beş yılda beş litre kan vererek üretmiştir. Ayrıca sanatçının

kendi kanı ile oluşturduğu ve uzun yıllara yayılan bu projesinde, kanın kalıplanarak dondurulmasıyla üretilen bir büst olarak geleneksel heykel anlayışından farklı bir anlatıma sahip oluşu da dikkat çekicidir. Sergi mekânında da özel bir soğutucu içinde dergilenen bu çalışmada sanatçı, bilimin ve teknolojinin olanaklarına başvurmuştur (Keltek, 2016:140-41). Marc Quinn bu çalışması geleneksel biçimde sergilenmesinin tam karşıtı olarak kullanılan özgün malzeme (sanatçının kanı) açısından oldukça deneysel bir üretimdir. Çalışmada ayrıca, (sergileme alanı da dahil olmak üzere) paslanmaz çelik, pleksiglas ve buzdolabı ekipmanı da kullanılmıştır (Uzuner, 2019: 111).

Çağdaş sanat alanında kullanılan malzemelerin sınırsızlığı her türlü organik/inorganik materyalin ve basılı/fotografik malzemenin kendi öznel anlamlarından koparılarak yeni bir bağlamda ortaya konması durumu iki boyutlu üretimleri ifade ettiğinde kolajı, üç boyutlu üretimleri ifade ettiğinde ise asamblajı oluşturmaktadır. Kolaj çalışmalarında tek başına sanatsal bir nitelik taşımayan malzemeler düzenlenen kurgu aracılığı ile sanat yapıtını oluşturan birer elemana dönüşmesi mümkün olmaktadır. Sanatçı tarafından üretimi esnasında planlanarak veya tesadüfi olarak seçilen bu malzemeler, biçimsel ve sezgisel bir kurgulama aracılığı ile deneysel bir süreçte içinde barındırmaktadır (Ergün, 2012: 5; Çağlayan, 2018: 2). Farklı malzemelerin bir araya getirildiği üç boyutlu yapıtlar olarak değerlendirilebilecek olan asamblajda ise hazır nesnelere değıştirilmeden kompozisyona eklenmektedirler (Güneş, 2013: 4). Üç boyutlu uygulamalar bağlamında değerlendirildiğinde asamblajı, bir anlamda üç boyutlu kolaj olarak da tanımlamak mümkündür. 20. yüzyılın sanatının ifade biçimleri arasında yer alan kolaj, asamblaj ve montaj tekniklerini sanatçıların yaygın olarak kullandığını da söylemek mümkündür (Bitmez, 2008: 27-33).

1960'lı yıllardan günümüze kadar süregelen sanatsal üretimler incelendiğinde özellikle ve öncelikle birleştirici bir akımdan söz etmek mümkün olmamaktadır ve bu dönemler genel olarak 'çağdaş' olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde yapılan sanatsal uygulamalar değerlendirildiğinde bazı sanatçıların geçmişten miras aldıkları bir yöntem olarak anamorfoz yöntemlerini kullanmış olduklarını söyleyebiliriz (Keleşoğlu ve Uygungöz, 2014: 9 ; Yazıcı, 2015: 141). Çağdaş sanat alanında mekan

bağlamında uygulamaları yapılan bu çalışmaları bir anlamda anamorfik kolajlar veya asamblajlar olarak da değerlendirmek mümkündür.

Surrealist ressam Salvador Dali'nin yaratıcı düşünce sistemi ile gerçekleştirdiği eserleri açısından sanat tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dali, sanat tarihi bağlamında değerlendirildiğinde sadece yapmış olduğu gerçeküstü resimleri ile değil aynı zamanda farklı alanlarda da üretmiş olduğu özgün eserleri ile de dikkat çekmektedir. Sanatçının Mae West'in Dudakları adı verilen kanepesini bir tasarım ikonu olarak değerlendirmek mümkündür (Judkins, 2015:4-5'den Aktaran Dinçeli,2020: 48).

Resim 27. Salvador Dali, Mae West Odası, 1974, Avantaj Noktası Dışında Başka Bir Noktadan Görünüm (URL-25)

Resim 28. Salvador Dali, Mae West Odası, 1974, Avantaj Noktasından Görünüm (URL-26)

Salvador Dali'nin *Mae West Odası* adlı bu çalışması anamorfik çalışmaların öncü örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Dali, bu çalışması ile anamorfik sanat anlayışına farklı bir yorum getirmiştir. Özellikle üç boyutlu ve çok farklı nesnelere oluşturulan bu ayrık biçim aracılığı ile anamorfik bir yapıt ortaya konulmuştur. Sanatçının bu eserini, günümüz sanat anlayışında anamorfik söylemin uygulanmasında bir öncü olarak değerlendirmek mümkündür (Şenol, 2017: 115-116). Sanatçı bu çalışması aracılığı ile izleyiciyi içine çeken ve onu kapsayan görsel bir illüzyon etkisi yaratmak istemiştir (Arslan, 2015: 290).

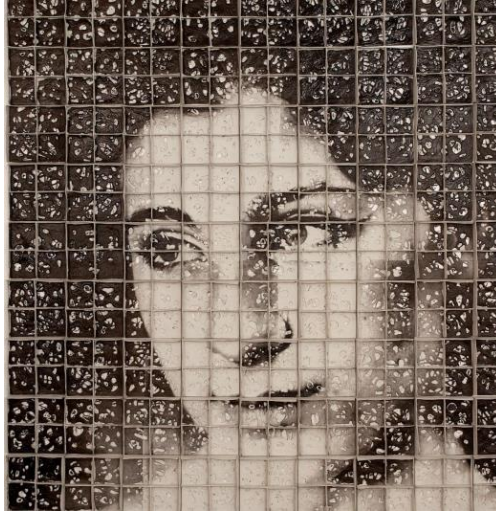
Fransız sanatçı Bernard Pras'da farklı objeleri bir araya getirerek anamorfik resim-heykeller üretmektedir. Bir enstalasyon sanatçısı olan Pras, Salvador Dali isimli çalışmasında Dali'nin portresini anamorfik anlayış ile ortaya koymaktadır. Çeşitli nesnelerin belli bir perspektif doğrultusunda bir araya getirdiği nesnelere avantaj noktasından bakan biri için Dali'nin portresini yansıtmaktadır.

Resim 29. Bernard Pras, Salvador Dali, Avantaj Noktasından Görünüm (URL-27)

Resim 30. Bernard Pras, Salvador Dali, Avantaj Noktası Dışında Başka Bir Noktadan Görünüm (URL-27)

Resimsel anlatımları seramik çalışmalarında kullanan sanatçı Mehmet Kutlu'nun eserlerinde desen, renk, ışık, gölge, perspektif ve doku oldukça önemlidir. Kutlu ünlü sanatçıların portrelerinden oluşan ve büyük ebatlı seramik duvar panoları üretmektedir. Bu çalışmalar teknik olarak yorumlandığında, porselen bünye üzerine uygulanan serigrafi tekniği dikkat çekmektedir. Sanatçı bu portre çalışmalarını seramik ham maddelerinden olan pigmentlerle ve oksitlerle renklendirmiştir. (İnan, 2018: 47-49). Mehmet Kutlu'nun (2013) Resimsel Öğelerin Seramik Teknikleri İle Yorumu başlıklı çalışmasında/lisansüstü tezinde seramikten oluşturduğu Ayla Algan Portresi hakkındaki bilgilendirmelerine göre; toplam 81 modüler parçadan oluşmuş olan bu çalışmanın her modülü, döküm çamurunun alçı plaka üzerine dökülmesi sırasında rastgele delikler oluşturulması biçiminde kısmen tesadüfi biçimde üretilmiştir. Böylece serigrafi uygulamasında delik alanlarda serigrafinin oluşmaması durumu çalışmada bir avantaj olarak kullanılmıştır (Kutlu, 2013: 54-55).

Resim 31. Mehmet Kutlu, Ayla Algan Portresi, Yeni Hikâyeler Serisi, Pamuklu Porselen Üzerine Serigrafi Baskı Tekniği, 153x153 cm, 2011 (Kutlu, 2013: 54-55)

Geleneksel anlamda kültürümüzde önemli bir yere sahip olan dokuma tekniğini kendine özgü görsel bir üslupla kullanan sanatçı, Fırat Neziroğlu genel olarak çalışmalarında insan temasına odaklanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sanatçı, dokumayı bir eylem ve yöntem olarak kullanmaktadır (zilbermangallery.com., 2011).

Resim 32. Fırat Neziroğlu, Ergen/Mevsim Rüzgârları, Yün İpliği Dokuma ve Misina, 100x100 cm, 2011 (URL-28)

Kendisini “dokuma sanatçısı” olarak tanımlayan Fırat Neziroğlu geleneksel lif sanatına farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Sanatçı çalışmalarında figüratif unsurları belirgin olarak kullanmaktadır. Neziroğlu çalışmalarında görüntüye ve malzemeye

müdahale etmektedir (Sırmalı, 2019: 134). Neziroğlu'nun sanat anlayışında seriler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu seriler; Akıl Hastanesi Serisi, Make Me Beautiful Serisi, Gökten Üç Elma Düştü Serisi ve Zamansız, Mekânsız, Boşluktaki Suretler Serisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Neziroğlu, çözgü ipi olarak kullandığı farklı kalınlıklarda misina malzemesinin yarı saydam özelliği ile portre çalışmalarında ışık, gölge ve boşluk gibi unsurlara dikkat çekmektedir (Güleş, 2020:57 ve 121).

Resim 33. Tomas Libertiny, Eternity, Doğal Balmumu, Ahşap, Cam, 60.000 arı ile işbirliği, Farklı açılardan görünüm, 2019-20 (Cole,2021)

Hollandalı sanatçı Tomáš Libertiny, anıtsal bir heykel olarak Nefertiti'den ilham alan bu çalışmasını arılarla işbirliği yaparak iki yılda tamamlanmıştır. Sanatçı bu çalışmasını “yeni bir kraliçe” inşa etmek biçiminde tanımlamaktadır. Libertiny, bu üretimi kapsamında öncelikle 3 boyutlu bir model oluşturmuş ve daha sonra 60.000 arının yardımı aracılığı ile bir portre heykel oluşturmuştur. Tomáš Libertiny'in bu çalışma hakkında ifadesine göre; “Doğal balmumu en dayanıklı doğal malzemelerden birisidir. Bu heykel uygun bir ortamda saklanırsa binlerce yıl dayanabilmektedir. Kırılganlık ve kalıcılık arasındaki bu çelişki bağlamında değerlendirildiğinde insanlarda olduğu gibi, bazen hassas kalpler hepsinin en sertidir. Bence bu özellikle insanlık tarihindeki en ikonik kadınlardan biri olarak sunulduğunda oldukça güçlü bir mesajı da içinde barındırmaktadır” (Cole, 2021).

Portekizli sokak sanatçısı Vhils (Alexandre Farto), özellikle dünya çapında Covit salgını ile mücadele eden sağlık alanında çalışan tüm emekçilere bir duvar resmi ile şükranlarını sunmak istemiştir. Porto'da, Portekiz'in ulusal sağlık çalışanlarının

katkılarını kutlamanın bir yolu olarak, São João Üniversite Hastane Merkezi personelinin 10 üyesini seçen sanatçı bu kişilerin portrelerini bir yıldan fazla süre duvara kazıyarak onların çabalarını bir anlamda kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Sanatçının bu yerel hastanede çalışan herkesi tasvir etmesi imkansız olduğu için, doktorların ve hemşirelerin yanı sıra işleri sorunsuz yürüten idari personel, yemek hizmetleri ve bakım işçilerinden oluşan “kahramanları” duvara övgüyle resmetmesi dikkat çekicidir. Sanatçının bu çalışması hastanenin ön girişinde hem çalışanlar hem de hastalar/ziyaretçiler için umut vaad eden çarpıcı bir duvar resmi olarak kalıcılığını korumaktadır (Stewart,2020).

Resim 34. Vhils, Sağlık Çalışanlarının Portreleri (Stewart,2020)

Resim 35. Pete Fecteau, Rubik Küp ile çalışırken ve oluşturulan portrenin sergilenmesi (Taggart, 2020)

Pete Fecteau binlerce Rubik Küp ile devasa pop kültür portreleri oluşturuyor. “Rubik’s Cube; Türkiye’de piyasaya sunulduğu adıyla Sabır Küpü, Zeka Küpü ya da özgün adıyla Rubik Küp/Rubik’s Cube, 1974 yılında Macar heykeltıraş ve mimar Ernő Rubik tarafından icat edilen mekanik bir bulmacadır” (seslisozluk.net.,t.y.). Tüm dünya üzerinde rekor sürede bu ikonik bulmacayı çözebilecek birçok Rubik Küpü ustası olmasına rağmen onu bir sanat nesnesine dönüştürebilecek insan sayısı oldukça sınırlıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Pete Fecteau ve ekibi Buttonpresser Studios ile 2011 yılında de Martin Luther King Jr.’ın tamamen 4.242 Rubik Küplerden yapılmış epik bir mozaigini tamamlamıştır. Bugün, sanatçı, dünya çapında etkileyici Rubik Küp portrelerinden oluşan eksiksiz bir portföye sahiptir. Fecteau, Andy Warhol’un Marilyn Monroe ekran baskısının Rubik küp versiyonundan Kurt Cobain

portresine kadar, hayran olduğu kişilere saygı göstermek amacı ile onların portrelerini bu kpplerden oluşturmaktadır. Sanatçı çalışmalarında kullandığı kp sayısının artışı ile doğru orantılı olarak detaylı portrelere ulaşabildiğini ifade etmektedir (Taggart, 2020).

Resim 36. Benjamin Shine, Tülden Portre alışmaları (URL-29)

Çağdaş sanat alanında üretimde bulunan İngiliz sanatçı Benjamin Shine, dev tl kumaş tabakalarını soyut portrelere dönüştürmektedir. Sanatçının tüllerle oluşturduğu bu portre serilerinde duman bulutları gibi hassas kumaş kıvrımlarından ortaya çıkan rüya gibi yüzler izleyici ile buluşmaktadır. Sayısız deneme ve hatanın ardından Shine, geri dönüştürülmüş bir malzemeden özel bir tl tasarlamıştır. Sanatçı gizli bir elik ereve aracılığı ile kumaşın yerinde kalmasını sağlamaktadır ve özellikle doğal ışık değiştikçe, rengi açık pembeden koyu kırmızıya doğru değişen dramatik portreler oluşturmaktadır (Taggart, 2019).

Grafik tasarımcı ve fotoğraf sanatçısı Wonjun Jeong, kavramsal sanatın ilgi çekici ve deneysel eserlerini üretmiştir. Seul merkezli yaratıcı projelerinden olan ve son serisi Conversations için, sanatçı *teki*'nin varoluşsal fikrini keşfetmek için yüzen kumaş üzerine portreler çizmektedir. Fransız filozof Emmanuel Levinas tarafından sunulan *teki* kavramı, Jeong'a eserlerinde kimlik ve kendini keşfetme temalarını ele alma konusunda ilham vermiştir. Sanatçıya göre, *teki* "birine bir sima gibi görünür" ve kişi bir kez öteki ile kucaklaştığında yani diğerini anladığında ancak gerçek kendi öz benliğini ortaya çıkarabilir. Jeong, portrelerinin üretiminde projeksiyon sanatı ve

fotoğrafın bir kombinasyonunu kullanmaktadır. Sanatçının tasarladığı bu yüzen kumaş portreler rüzgârda dalgalanırken ortaya düzensiz şekilli tuvaler çıkarmaktadır (Richman-Abdou, 2017).

Resim 37. Wonjun Jeong, Portre Çalışmaları (Richman-Abdou,2017)

Enstalasyon kavramı geleneksel sanat formlarının ifadesinden uzaklaşarak sanatçı ve izleyici için deneyim temasını merkezine alan üretimlere odaklanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde enstalasyonlar, nesne ve mekanla kurduğu ilişkiyi ön plana çıkarmaktadır (Bağ, 2019: 5 ve 11).

Enstalasyon bağlamında izleyici ile portreleri aracılığı ile mekânsal bir deneyim sunan Avustralyalı sanatçı Rone, portre çalışmalarını terk edilmiş bir Art Deco malikanesinin duvarlarına taşımaktadır. 30 yıl boyunca boş bırakılan Burnham Beeches Konağı'nı sanatçının *Empire* adlı portrelerden oluşan iddialı enstalasyonu için seçtiği bir mekandır.

Resim 38. Rone, Sherbrooke, Avustralya’da terk edilmiş bir Art Deco Burnham Beeches’te sergilenen portreler (Stewart, 2019).

Sanatçı Rone bu çalışması için bir yıldan fazla bir süredir iç mimarlar, aydınlatma uzmanları ve set tasarımcılarından oluşan bir ekip aracılığı ile çalışmaktadır. Sanatçı unutulmuş ve göz ardı edilmiş mekanlara yeni bir soluk getiren çok yönlü bir deneyim yaratmaktadırlar. Sanatçının çalıştığı konağın on iki odası boyunca, Rone'un unutulmaz portreleri geçmişinin destansı atmosferinin yeniden yaratılmasına yardımcı olmak amacı ile 500’den fazla antika parça eşyayı da bir araya getirmiştir. İç mekan stilisti Carly Spooner’in ifadesine göre; “Art Deco evini dönem tarzı mobilyalarla doldurmak yaşanan en büyük zorluktu. Ancak, bu zorluk konağın eksiksiz görünmesi için oldukça gerekliydi”. Sanatçı portrelerle oluşturduğu her oda için tematik olarak mevsimlerle bağlantı kurmuştur. Görsel deneyimi tamamlamak için Rone, konağın zemininde bir yıllık ortam sesini kaydetmeye dayalı bir ses düzeni oluşturan besteci Nick Batterham ile beraber çalışmıştır. Diğer süslemeler arasında Kat Snowden’ın ısmarlama bir koku tasarımı, John McKissock’un aydınlatma tasarımı ve Loose Leaf’in botanik enstalasyonları yer almaktadır. Ziyaretçiler bu çalışma ile eskiden çökmekte olan alanda dolaşmaya ve bir zamanlar ne olduğunu düşünmeye davet edilmektedirler. Sanatçı mekan,zaman bağlamında izleyiciye bir deneyim serüveni yaşatan Empire sergisi için şunları ifade etmektedir; “İnsanların içeri girip burada olup bitenlerin veya olmayabileceklerin olasılıklarını keşfedebileceklerini hissetmelerini istiyorum. Empire, izleyicilere kendi hikayelerini yaratma şansı sunmakla ilgilidir. Neredeyse unutulmuş bir zaman kapsülünü keşfetmiş ve dünyanın görmesi için onu kırmış gibiyiz” (Stewart, 2019).

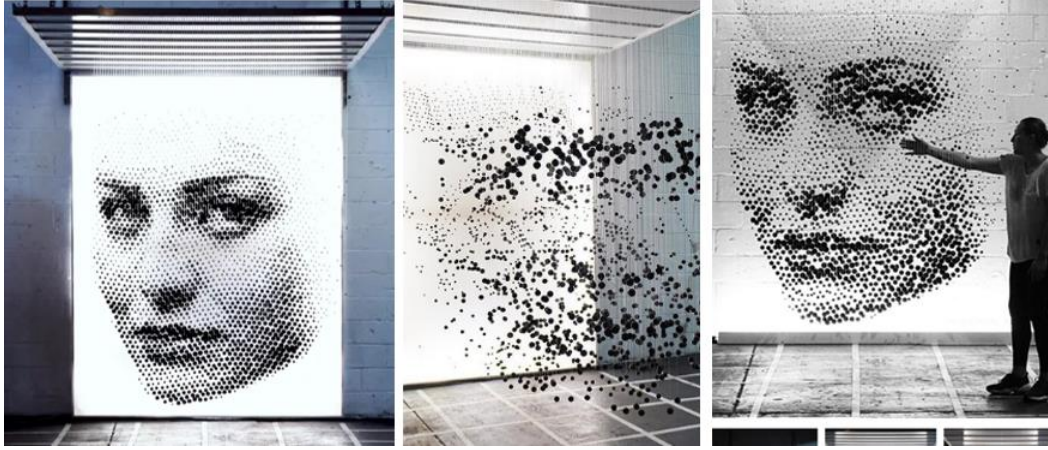

Resim 39. Nick Gentry, e-atık teknoloji ürünlerinden oluşturulan portreleri (Barnes,2018)

Resim 40. Red Hong, 20.000 Seeds/Tohum, Sanatçı Ai Weiwei'nin Portresi (Stewart,2017)

Bellek depolamadaki hızlı teknolojik gelişmeler sayesinde günümüzde artık teknolojik olarak sabit diskler kullanılmamaktadır. İngiliz sanatçı Nick Gentry artık kullanılmayan tüm e-atık teknoloji ürünlerini sanatsal üretimlerinde kullanmaktadır. Sanatçı disketleri, VHS kasetlerini ve eski teknolojinin diğer özelliklerini toplayarak, nesneleri portrelerinde malzeme olarak kullanarak alışılmadık tuvaler oluşturmaktadır (Barnes, 2018).

Sanatçı Red Hong Yi, alışılmadık sanat ortamlarındaki çalışmaları ile tanınır ve son çalışması *20,000 Seeds/Tohum* ile dünya çapında tanınan sanatçı Ai Weiwei'nin dev bir portresini oluşturmuştur. Bu çalışma adından da anlaşılacağı gibi ustalıkla yerleştirilmiş 20.000 ayçiçeği tohumundan yapılmıştır. *20.000 Seeds/Tohum* örneğinde sanatçı, Ai Weiwei'nin "tohum bir ev eşyası ama aynı zamanda devrim niteliğinde bir semboldür" sözünden esinlenmiştir (Stewart, 2017).

Resim 41. Michael Murphy, The Immigrant, 2019 (URL-30).

New York'ta yaşıyan ve heykel eğitimi alan Michael Murphy, *Algısal Sanat* olarak adlandırılan sanat yapma tarzına öncülük etmesiyle dünya çapında tanınmaktadır. Sanatçının, izleyicinin algısına öncelikli vurgu yapan bu tekniği, en iyi biçimde “üç boyutlu uzayda oluşturulan görüntü yanılsamaları” olarak tanımlanabilmektedir. Sanatçının en dikkate değer eserlerinden bazıları Gun Country, The Immigrant, Michael Jordan için yarattığı çalışmaları, Barack Obama portreleri ve Google Playa Vista'daki iki yüz fit genişliğindeki merkez heykelidir. Halen sanatçı, büyük ölçekli kalıcı işler, televizyon reklamları, marka aktivasyonları ve deneysel çalışmalar üretmektedir (Perceptualart.com., t.y.).

Sanatçı, düz görüntüleri farklı teknikler kullanarak bilgisayar aracılığı ile üç boyuta taşıyarak deneysel bir çalışma prensibine odaklanmaktadır. Sanatçı göçmen olan eşi Natasha'nın portresini tasarlamış ve uygulamıştır. Sanatçının 2300 adet ahşap top aracılığı ile oluşturduğu bu çalışma tavandan farklı yüksekliklerde asılmıştır ve belirli bir noktadan bakıldığında portreyi görmek/algılamak mümkün olabilmektedir. Murphy, bu portreyi oluşturarak, göçmenlerin ülkesine yaptıkları olumlu katkılara dikkat çekmek istemektedir (Perceptualart.com., t.y.).

Murphy'nin çalışmalarının dünya çapında çok sayıda kalıcı kurum ve kuruluşlarda küresel bir varlığa sahip olmuştur. Eserleri TIME, New York Magazine gibi dergilerde

de yer aldı ayrıca müşterileri arasında Nike, Google, LG, Lexus, The Jordan Brand, The Big Ten ve çok daha fazlası gibi önde gelen küresel markalar bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze gelişen teknolojik olanakların bir sonucu olarak plastik sanatlarda da yeni bir dil ortaya çıkmıştır. yeni bir görünüm kazanmaktadır. İçinde bulunulan dönemin/çağın değişen olanakları ile birlikte fikirlerin ön plana çıktığı ve kavramların yorumlandığı bir anlayış da söz konusudur (Binzet, 2006: 12; Akdeniz, 1995: 9-10).

Bu yeni teknolojileri sanatsal üretimlerinin odağına alarak portre serileri tasarlayan sanatçı Dimitris Ladopoulos sanat yönetmeni ve görsel tasarımcıdır. Oyun görselleri, grafik tasarım, hareketli grafikler ve sinematografiye olan tutkusunu sanatsal üretimlerine yansıtan sanatçı dünya çapında tanınırlığa sahiptir. Birden fazla disiplinde ve disiplinlerarası etkileşimleri kullanarak çalışmalarına devam eden sanatçı, hikaye anlatımını görsel tasarımla birleştirmeyi tercih etmektedir. Teknoloji, sanat ve etik arasındaki ilişkiye odaklanan sanatçı kurguladığı hikayeleri anlatmak için canlı aksiyon, stop-motion animasyon, hareket tasarımı ve fotoğrafçılık gibi farklı bir çok teknikleri bir arada kullanmaktadır (dimitris-ladopoulos.xyz., t.y.).

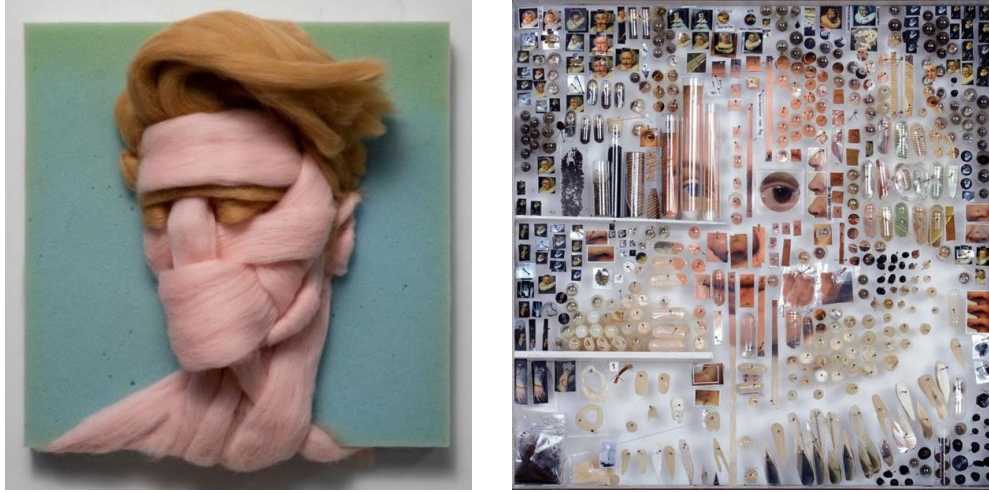
Teknik açıdan değerlendirildiğinde sanatçı tarihi bir resmi çağdaş bir renk çalışmasına dönüştürebilen bir algoritma yaratmıştır. Ladopoulos, algoritma sanatının her çalışmasını oluşturmak için ağaç eşlemeden ilham alan yöntemler ve 3B animasyon yazılımı kullanmaktadır (David, 2018).

Resim 42. Dimitris Ladopoulos, Portreler Serisi, Çalışmanın Oluşmasındaki Teknik Aşamalar (URL-31).

Karantina ve evde kalma yaptırımları dünya çapında yaşanan pandemi nedeni ile küresel çapta milyonlarca kişinin günlük yaşamını ve alışkanlıklarını tümüyle değiştirmiştir. Ancak aynı zamanda özellikle yaratıcılığı baskı altında gelişen sanatçılar için derinlemesine düşünmek için de bir şans sağlamıştır. Bu sanatçılardan birisi de, son çalışması “Köpük Üzerindeki Yün Portreleri” adlı çalışmalarını tanıyan Salman Khoshroo’dur. Sanatçı bu üretimleri karantina ve travma deneyimi ile bağlantılıdır. Sanatçı, yün gibi yumuşak bir malzemeden yapılmış olan bu portreleri kendi üslubu ile yeniden yorumlamaktadır.

Soyutlama ve figürasyon arasında köprü kuran Khoshroo’nun bu yün portreleri yaşadığımız belirsiz zamanlara da doğrudan bir cevap niteliği taşımaktadır (Babbs, 2020).

Resim 43. Salman Khoshroo, Yün Portreler Serisi, 2020. (URL-32)

Resim 44. Michael Mapes, 2014, fotoğraflar, botanik numuneler, kumaş numuneleri, karabiber, çay, kahve, kil, pamuk, iplik, böcek iğneleri, kapsüller, numune torbaları, parfüm şişeleri, deney tüpü. (URL-33).

Sanatçı Michael Mapes, fotoğrafları ve diğer nesnelere bir araya getirilerek insan portrelerini yaratmaktadır. Böcekbilimcilerin böcek koleksiyonları için kullandıkları dolaplara benzer kutularda portrelerini sergileyen sanatçı izleyiciye farklı bir deneyim sunmaktadır. Sanatçının bu portrelerini, tasvir ettikleri kişinin daha küçük portrelerinin küçük kopyaları gibi değerlendirmek mümkündür. Bu çalışmada, orjinal portrenin küçük versiyonları veya parçalanmış kısımları tıpkı bilimsel örnekler gibi tahtaya tutturulur veya bazen küçük şeffaf şişelerin içine büyüteçli mercekle arkasına yerleştirilmektedir. Parçalanmış 3B portreler onlara iki şekilde bakma imkanı sunar. Bunlardan birincisi; uzaktan, tasvir ettikleri kişinin pikseli bir görüntüsüne benzemeleri. İkincisi ise; yakından bakıldığında bu portrelerin el yazısı örnekleri, saç bukleleri, akrabaların fotoğrafları gibi daha küçük ayrıntılardan oluşmalarıdır. Tahtadaki her bir "numune" diğerlerinden farklıdır ve oldukça özenli bir şekilde bir araya getirilmiş ayrıntılı bir "bulgular" koleksiyonunu yaratır (Spirou, 2014).

Ünlü sokak sanatçısı ve aktivist JR'nin son altı yıldır üzerinde çalıştığı ve çeyrek milyon insanı içeren ödüllü küresel sokak sanatı projesi olan *Inside Out* isimli çalışması bir çok portrenin bir araya gelmesi bakımından dikkat çekicidir. Şehirleri, orada yaşayan insanların devasa siyah-beyaz fotografik portreleri ile üretimlerine

devam eden sanatçı 2011’de *TED Wish* ile 1 milyon dolarlık TED Ödülü kazanmıştır. Sanatçı projesinde yer alan her kıtadaki şehirleri ziyaret etmiş ve projenin başlangıcından bu yana, yaklaşık 200.000 kişi portreleri aracılığı ile onun çalışmasına katkıda bulunmuştur. Sanatçı çalışmalarında, evrensel kadın haklarını, barışı ve eşitliği savunmaktadır (Spirou, 2014).

Fransız sanatçı JR, Fransa’nın Paris kentindeki Panthéon’da, tarihi binanın zeminine ve kubbesine insanların siyah beyaz portrelerinin yapııştırıldığı bir dizi devasa kolaj yerleştirmiştir. Müdahalenin kendisi, JR’yi *Inside Out* projesinden ilham alan katılımcı bir çalışma yaratması için görevlendiren Ulusal Anıtlar Merkezi (Centre des Monuments Nationaux) aracılığıyla gerçekleşmiştir. *Inside Out* ‘Au Panthéon’ projesi için JR, Photo Booth kamyonu ile toplanan Fransa’nın her yerinden insanların portrelerini kullandı; kamyon, Mart 2014’te ülke çapında dokuz farklı yere gitti ve insanlara portrelere fotoğraflarını çektirerek sanatçının üretimine katılma fırsatı verdi. Ayrıca isteyen katılımcılara projenin web sitesine portrelerini yükleyerek de sanatçının çalışmasına dahil olabilmeleri sağlanmıştır. Sonuç olarak, Fransa’nın her yerinden sıradan insanlar artık ülkelerinin tarihini ve geleceğini şekillendiren ünlü kadın ve erkeklerin 'panteon'una katılmıştır. 1764 ve 1790 yılları arasında inşa edilen bu Panthéon, aslen Paris’in koruyucu azizi Saint Geneviève’ye adanmış bir kilisedi ve seçkin Fransız vatandaşları için önemli bir mekana dönüştürülmeden önce büyük mahzeni Marie Curie, Voltaire ve Jean Jacques Rousseau gibi önemli şahsiyetlerin mezar yeri olarak kullanılmıştı. Sanatçının portrelerle oluşturduğu bu proje, kişisel kimliğin kamusal sanat eserlerine dönüştürülmesi açısından oldukça önemlidir (İldeş, 2014).

Resim 45. JR, Inside Out. (URL-34).

Hareketsizliğin imkansızlığından etkilenen Nerhol topluluğu, 27 denekten neredeyse algılanamayan 3 dakikalık bir zaman atlaması için poz vermesini ve ardından tüm fotoğrafları güzel bir şekilde çarpıtılmış bir yığın halinde bir araya getirmesini istemiştir. Ortaya çıkan portre serisi, kibirden çok ölümlülüğe bir övgü olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma vücudumuzun her gün her saniye değişmeye devam ettiğini bize nazikçe hatırlatmaktadır. Nerhol kolektifi 2007 yılında güzel sanatlar ve grafik tasarım tutkusunu birleştiren sanatçılar tarafından kurulmuştur. Bu ortaklıkta, Yoshihisa Tanaka fikirleri tasarlar ve Ryuta Iida bunları ortaya çıkarır. Bu iki sanatçı çağdaş sanat alanında halihazırda yerleşik sanat biçimlerinden öğeleri birleştirip değiştirerek kendi melezlerini yaratmaktadırlar. Ancak, hızlandırılmış portreleri sayesinde hareket ve zaman kavramları üzerinde sorgulamaları deneyimleyen bu iki sanatçı Misunderstanding Focus/Yanlış Anlama Odağı isimli çalışmasında 27 adet titreyen portreyi üretmişlerdir. Sanatçıların Misunderstanding Focus/Yanlış Anlama Odağı isimli çalışmasını çok katmanlı bir çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Gönüllü olan katılımcıların üç dakika boyunca kıpırdamadan oturmasını istemişler ve bu süre içinde sonsuz sayıda gönüllü katılımcıların fotoğraflarını çekmişlerdir. Daha sonra tüm fotoğrafları düzgün bir yığın halinde bir araya getiren sanatçılar cerrahi bir neşterin şekillendirici eşdeğerini kullanarak, yığını yatay olarak kesmiş ve zamanın geçişini doğru bir şekilde gösteren katmanlı bir efekt ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışma kapsamında elde edilen portre titreyen özünüz kadar fotoğrafik bir görüntü değildir.

Aslında bu sanatsal üretim sizin yerinde duramayan en gerçek versiyonunuzdur (Pavlaki, 2012).

Resim 46. Misunderstanding Focus/Yanlış Anlama Odağı portre örnekleri (URL-35)

Soçi'deki (Sochi/Rusya) 2014 Kış Oyunlarında Olimpiyat Parkında ziyaretçiler, 3D fotoğraf kabinlerinde fotoğraflarını çekmek için sıraya girerek fotoğraflarını çektikten kısa bir süre sonra, yüzlerinin fotoğraflarını bir bina kadar yüksek bir cepheye işlenmiş portreler olarak görmeleri mümkün olmuştur. Bu teknolojinin fotoğrafla birleştiği portreler bir anlamda anıt heykellere dönüşmüştür. Bu *Megaface* isimli disiplinlerarası çalışma sayesinde ziyaretçiler anlık olarak bu olimpik mimarinin bir parçası olmaktadır. Bu büyük gösteri katılımcıların cep telefonlarıyla çektikleri fotoğrafları aracılığı ile sosyal medyada inanılmaz bir hızla kendiliğinden yayılmıştır. 2015 yılında Alman Tasarım Ödülü'nü kazanan bu çalışma dijital temelli ve knetik heykel ile mimariyi birleştiren disiplinlerarası bir çalışmadır (İart.ch., 2014).

Bu çalışmada kullanılan aktüatörlerin performansı; hız, ivme ve kuvvet ile ölçülebildiği gibi, enerji verimi ve kütle, hacim, çalışma şartları ve mukavemet gibi etmenler göz önünde tutularak da değerlendirilebilir (pompa-vana.com., 2019). Bu çalışmanın geliştirme ve uygulama aşamalarında prototipin tasarımı ve yapımından, yazılım ve donanımın entegrasyonuna, planlama ve uygulamaya kadar uzanan eksiksiz bir disiplinler arası çözüm sürecinden faydalanılmıştır.

Resim 47. Megaface, Sochi Olimpiyat parkı şimdi ziyaretçilerinin yüzlerinin şekline dönüşen ve Facebook çağı için büyüdü beyaz bir kutuya sahip, 2014 (URL-36).

Resim 48. Megaface, Çalışmadan Genel Görüntü, (URL-36)

Sonuç olarak Rus telekom operatörü MegaFon'un dünya çapında dikkat çekmesine yardımcı olan dünyanın ilk büyük ölçekli kinetik cephesi tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bu noktada unutulmamalıdır ki, disiplinlerarası süreçte bu boyutta bir çalışma ile binaların şeklinin bile sanatsal söylem aracılığı ile değiştirilmesi mümkündür. Bu muazzam enstalasyon, kelimenin tam anlamıyla dijital teknolojiyi yeni bir boyuta taşımaktadır. Ayrıca kültürel ve ticari uygulamalar için gelecekte de büyük yaratıcı fırsatlar sağlayacak yeni bir tasarım aracının doğduğunu da söyleyebilmek mümkündür (İart.ch., 2014).

Megaface, 2 metre derinliğe ulaşabilen üç köşeli bir düzende düzenlenmiş 11.000 teleskopik silindir ile her biri altıya sekiz metre olmak üzere bir seferde üç şişirilmiş izlenimi gösterebilmektedir. Her yüz 20 saniye boyunca görüntülenmiş ve oyunlar sırasında tahmini 170.000 yüz gösterilmiştir. Günümüzde özçekimler/selfie, ifadeler, Facebook ve FaceTime gibi dijital çağda iletişim kurmanın evrensel bir kısaltması haline gelmesi nedeni ile MegaFaces, mimarlık ölçeğinde duyguyu ifade etmek için günümüzün dijital platformunu kullanarak heykeller üretmektedir. Bu muazzam enstalasyon, olimpiyat seyircisinin yüzlerini devasa bir kinetik üç boyutlu heykele dönüştürmesi nedeni ile dijital teknolojiyi tam anlamıyla yeni bir boyuta taşımaktadır (Hudson, 2014).

Resim 49. Maurizio Anzeri'nin Portre Çalışmaları, 2011, (URL-37)

Resim 50. Simon Berger, Cam Üzerine Çekiçle Kırılarak Çalışılmış Portreler Galeride Camında ve Galerinin İçinde Cam Paneller Üzerinde, (URL-38).

İtalyan sanatçı Maurizio Anzeri'nin portre çalışmaları disiplinlerarası etkileşimler bağlamında fotoğraftan oluşturulan heykeller biçiminde yorumlamak mümkündür. Sanatçının 2011 yılına ait olan bu portreler serisi işlenmiş vintage fotoğrafların bir sanatsal objeye dönüşmesine odaklanmıştır. Akdeniz'de yaşayan ve çalışan sanatçı bu hareketli lokasyondan geçen farklı insanları gözlemlemeyerek daha sonra onları çalışmaları için büyük bir ilham kaynağına dönüştürmeyi başarmıştır (Vourazeri, 2011). Maurizio, sanatsal üretimlerinde bir fotoğrafın temsil ettiği her şeyle ilgilenmesinin yanı sıra çalışmalarında kullandığı portreleri fotoğraf kalitesini korumaktadır. Sanatçının portrelerini fotoğraf heykellerine dönüştüren ana tema onun

müdahale biçimidir. Fotoğraftan bir araç olarak bahsetmiş olan Maurizio, fotoğrafın sürecinden çok bir nesne ve malzeme olarak kullanımı ile ilgilenmektedir.

Çağdaş sanatçılar, sanatta geleneksel araçların ve geleneksel tekniklerin ötesine geçmişlerdir. Günümüzde en alışılmadık şeyler bile resim yapmak için tuvale alternatif olarak kullanılabilir. Özellikle Simon Berger, tuval olarak cam bölmeleri seçer. Portre çizmek için boya kullanmak yerine, camda çatlaklar oluşturmak için bir çekiç ve bir keski kullanmaktadır (Berger, t.y.).

Sanatçı bir yüz görüntüsünü oluşturacak şekilde camı tam olarak kırarak portreler oluşturaktadır. bir yolunu bulmuştur. Bu hassas bir süreçtir ve herhangi bir aksilik sonucunda kırılan yekpare camlar oldukça maliyetli bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Sanatçı bir yüzün tüm hatlarını oluşturmak için doğru çatlakları oluşturmak amacı ile cam yüzeyi hassas bir şekilde çekiçle dövmetedir. Yavaş ve dikkatli planlanan bu süreç sanatçının deneyim odaklı üretiminde oldukça önemli bir yer tutar. Sanatçının portreleri oluşturmak için tercih ettiği yüzey tuval yerine monokromatik cam yüzeyidir. Renk unsurunu barındırmayan sanatçının bu portreleri öne çıkarmanın tek yolu ışık-gölge, boşluk-doluluk oranlarının iyi düşünülmüş ve uygulanmış olmasıdır. Berger, çalışmasının ilk aşamasına bir fotoğraf ile başlar. Çalışmalarında referans olması için bir fotoğraf çekimi yapar ve fotoğrafı daha canlı hale getirerek kontrastlığını ayarlamak için bilgisayar programlarını kullanır. Daha sonra elinde oluşan yeni fotoğrafın açık-koyu renk düzlemlerine göre çekici ile cam yüzeyine darbeler vurmaya başlar. Bu uygulama ile sanatçı, cam bölmeleri parçalayarak cam çatlaklarından dikkat çekici portreler yaratmaktadır (Cai, ve Gavin, 2020).

Simon sanatsal üretimlerinde laminasyonlu cam ile çalışmaktadır. Bu tür camlar kırıldığında laminasyon sayesinde bir arada tutulur çünkü camın içinde plastik bir katman vardır. Bu durum çalışılan camı normal cama göre daha dayanıklı kılmaktadır. Eğer sanatçı üzerinde çalışırken cam kırılırsa yine de tek parça halinde bir arada kalacaktır ve etrafa dağılıp tehlike yaratmayacaktır.

Sanatçı Stefaan De Croock, geri dönüştürülmüş ahşap enstalasyonlar, illüstrasyonlar ve tuval resimleri üzerine odaklanmıştır. Sanatçının çalışmalarından en büyüğü geri dönüşümden elde edilen ahşaplarla yapılmış bir portre çalışmasıdır. Sanatçı bu çalışmasını The Crystal Ship/Kristal Gemi adı verilen bir sanat festivali için tasarlamış ve uygulamıştır (Picci, 2017). Stefaan De Croock, The Crystal Ship/Kristal Gemi etkinliği için oluşturduğu bu geri dönüştürülmüş ahşap koleksiyonunu 9 metre yüksekliğinde tamamen geri dönüştürülmüş ahşap parçalardan oluşturmuştur. Bu çalışmada ahşaplar boyanmadan bulunduğu şekli ile korunmuş ve doğal rengi değiştirilmeden kullanılmıştır. Sanatçı bu çalışması için kullanacağı ahşap malzemeyi yerel sahil evlerinden, stüdyolardan, okullardan, eski teknelerden arta kalan parçalardan elde etmiştir (Picci, 2017).

Resim 51. Stefaan De Croock, Geri Dönüşümlü Ahşap Malzeme İle Oluşturulmuş Portre, (URL-39)

Sanatçı Isabell Beyel disiplinlerarası sanatsal üretimlerde bulunmaktadır. Beyel, çalışmalarını boya, sanat ve multimedya karışımı olarak geliştirmiştir. Bu stil ve 3B tekniği ile başarılı olan sanatçı fotoğraflar, baskılar, eskizler, farklı materyaller ve çizimlerden oluşan üretimleri aracılığı ile disiplinlerarası bir söylem ortaya koymuştur. Sanatçı çalışmalarında farklı üretim pratiklerini katmanlar halinde bir araya getirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Beyel'in çalışmaları kendi içinde değişken bir dinamizmi de içinde barındırır. Sanatçının her üretimi pleksiglas malzeme üzerine titiz bir çalışma ile başlamakta ve bu başlangıç uzun zaman alan el boyaması çizgilerle gelişmektedir. Beyel'in çalışmalarında farklı malzemelerin bir arada iyi

kullanılması ve onların ortak oluşturdukları dil çok önemlidir. Sanatçı özellikle porte çalışmalarında ışık ve gölge ile oynamak için farklı malzeme yapılarıyla birleştirilmiş katmanlardan ve pleksiglas malzemenin şeffaflığından yararlanmaktadır. Beyel'in çalışmalarının arka planını özenle toplanmış materyallerden oluşturulmuş bir kolaj olarak değerlendirmek mümkündür (isabellbeyel.com., t.y.).

Resim 52. Isabell Beyel, Geri Dönüşümlü Materyaller, Karışık Teknik, Şeffaf Plexiglass Kutu, Kadın Portreleri Serisi, (URL-40)

Sanatçı Kutluğ Ataman'ın filmleri ve video enstalasyonları dünya çapında izleyicilerle buluşmaktadır. Sanatçının Sabancı ailesi tarafından yapılması istenen "Sakıp Sabancı Portresi" isimli çalışması katılımcıların gönüllü olarak verdiği fotoğrafları ile ileri teknoloji kullanılarak hazırlanmıştır. Sanatçı bu çalışmanın Sakıp Bey'in portresi olduğu kadar bu eserin gönüllü olarak katılan ve portre resimlerini göndermiş isimsiz onbinlerin de portresini ifade ettiğini belirtmektedir (thebrandage.com, t.y). Bu video enstalasyon çalışması 56. Venedik Bienali kapsamında ilk kez uluslararası bir platformda sanatseverlerle buluşmuştur (Radikal.com., 2015).

Miami merkezli sanatçı NFN Kalyan, "Canavarın Doğası" başlıklı devam eden serisi için birkaç yeni heykelsi portre yaratmıştır. Serideki 200 kiloluk heykellerin her biri, LED ile aydınlatılan ve bir ceviz tabanında bulunan 20'den fazla oyulmuş camdan oluşmaktadır ve her eserde yer alan yüzler NFN Kalyan tarafından elle çizilmiş, ardından lazer ile cama oyulmuştur (designboom.com., 2011).

Resim 53. Kutluğ Ataman, Sakıp Sabancı'nın Portresi Çalışması, (URL-41).

Salventius olarak da bilinen Niels Kiené, ışıkla boyama, fotoğrafçılık, heykeltıraşlık ve 3D baskı gibi teknikleri kullanarak tek satırlık portreler oluşturan Hollandalı bir sanatçıdır. Eserleri, çizim hareketinin çarpıcı bir bilinci ile karakterize edilmektedir.

Resim 54. NFN Kalyan, Le Bron, Lazerle Kazınmış Cam, Çelik, Ahşap, (URL-42)

Resim 55. Salventius/Niels Kiené, Kum Üzerine Portre Çizimi Yaparken, 2021, (URL-43)

Sanatçının portre çalışmaları özellikle tek bir çizgi ile oluşturur. Bu tek çizgiler akışkan ve dinamik bir yapıdadır. Sanatçının hiçbir üretiminde kılavuz veya eskiz yoktur. Onun üretimlerinde sadece zihin ile kağıt, duygular ve el arasında doğrudan ve inanılmaz hızlı bir bağlantı bulunmaktadır. Sanatçı bu üretim şeklini “momentalism”

biçiminde ifade etmektedir. Sosyal ağ hesaplarından sanatsal üretim süreçlerini filtrelenmemiş ve kesilmemiş olarak gösteren sanatçı, izleyicilerin de üretimindeki akışa tanık olmalarını istemektedir (hub-art.org., t.y).

Hong Kong doğumlu sanatçı Johnson Tsang gerçekçi çalışmaları ile dikkat çeken bir sanatçıdır. Sanatçının çalıştığı bu yüz ifadelerine bakıldığında fark edilen gerçeklik anlayışı dikkat çekicidir. Sanatçı geliştirdiği bireysel teknik aracılığı ile beyaz porselen üzerinde anlık ifadeleri sabitlemektedir. Çok disiplinli bir üretim sergileyen sanatçı üretimlerinde daha çok porselen malzeme ile çalışmaktadır (Diazepam., 2016). Sanatçının, bu porselen heykelleri ilişkiler hakkındadır: nesnelere arasındaki ilişkiler, insanlar ve etraflarındaki şeyler arasındaki ve insanların kendi aralarındaki ilişkiler biçiminde özetlenebilir (Winters, 2016).

Resim 56. Johnson Tsang, Lucid Dreams, Seramik Portreler, (URL-44)

Sanatçı, ‘Lucid Dreams’ adlı serisinde yer alan bu portrelerde mimiklere ve duygu geçişlerine odaklanmaktadır (Alniak, 2020). Alternatif malzeme olarak, metal ve ahşap kullanan sanatçı, porselen temelli eserlerinde gerçekçi surat ifadeleri işlemektedir (Altınkılıç, 2019: 125). Bu çalışma, sanatçının tamamen rüyalarından yola çıkarak hayata geçirdiği bir projedir. Sanatçı uzun yıllardır gördüğü rüyaları günlük gibi tuttuğu rüya kayıtları aracılığı ile yeniden yorumlamaktadır (Gültekin, 2016).

Resim 57. Johnson Tsang, Küçük Dünya Serisinden Seramik Portreler, (URL-45).

Yirmi yılı aşkın bir süredir seramikle uğraşan sanatçı seramik aracılığı ile bazı şeylerin aynı kalabileceğini öğrendiğini ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilhamını kendi çocukluğundan alan sanatçı, yaratım sürecinde kendi çocukluğu ile bağlantı kurduğunu ifade etmektedir (artkolik.net, 2019).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sanatın her alanında portrelerin ayrıcalıklı yeri çağlar boyunca önemini korumuştur. Portrelerin bireyin bir anına dair yaşamından kesiti sabitleyerek geleceğe aktarması düşüncesini, sanatçı ve izleyici için ayrıcalıklı bir anlam olarak değerlendirmek mümkündür. Portrenin diğer önemli yönü ise, bireyin kimlik ve duygularının izleyiciye bir bilgi olarak aktarabilmesidir. Bu aktarımın bir sonucu olarak portre ve izleyici arasında kurulan bağın sonucu olarak bir aşinalık da söz konusu olabilmektedir. Portre ya da otoportrelerin sanatsal süreç bağlamında değerlendirilmesinde özel ve önemli olması bir anlamda onun öznelliğinden de kaynaklanmaktadır.

Sanat tarihi açısından değerlendirildiğinde başlangıçta yağlıboya kullanımı ile gerçekleştirilen portre anlayışı değişen teknolojik, toplumsal, sosyal, ekonomik vb. birçok değişken sayesinde disiplinlerarası etkileşimler bağlamında değerlendirilmektedir. Bu süreçte uygulamanın yanı sıra birçok farklı malzemenin de kullanımına olanak veren disiplinlerarası yaklaşımlar sayesinde portre günümüzde hala oldukça popüler bir anlatım dili olarak değerlendirilmektedir. Portrenin çağdaş sanatta disiplinlerarası bağlamda hem sanatçılar hem de izleyiciler açısından bu kadar yoğun ilgi ile karşılanıyor olması durumu, “onun insana dair doğrudan bir temas sağlamasıdır” diyebiliriz.

Portreler de sanatın her alanında ve döneminde çağın dinamiklerine göre değişimler göstermiştir. Özellikle teknolojik gelişmelerin ışığında fotoğrafın bulunması ile yeni bir boyut kazanan portre çalışmaları günümüzde de farklı özgün üretimlere olanak tanımıştır. Fotoğraf ile ana odaklanan ve anı sabitleyen bakış açısının yansımaları portre sanatında da gözlenmiştir. 1960 sonrası sanatın her alanında yaşanan değişim ve dönüşümlerin bir yansıması olan anlayış kavramsal süreci ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte ve 20. yüzyıl sanat akımları içinde de portreye dair sanatsal üretimler kesintisiz olarak devam etmiştir. Fovizmden Ekspresyonizme, Kübizmden Fütürizme, Dadaizmden Sürrealizme kadar birçok sanat akımı portre/otoportre üretimlerinde özgün ve özgür üretimlerde bulunarak sanat tarihinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Daha sonra yaşanan Soyut Sanat, Pop-Art, Op-Art ve Hiperrealizm’de de kullanılan teknik, biçim, uygulama alanı değişse de portrenin o doğrudan sanatçıyı-izleyiciyi etkileme durumu ve an’a dair söylemi etkisini hiç kaybetmemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde geçmişten günümüze evrensel bağlamda öznesi konumunda olan birey hakkında bilgi veren ve onu bir biçimde betimlemeyen portre ve otoportreler bir belge niteliği taşıyarak önemlerini korumuşlardır.

Sonuç olarak çağdaş sanat alanında portre ve otoportre uygulamaları, sanatın birçok dalında olduğu gibi değişen bireysel/toplumsal dinamikler açısından değerlendirildiğinde izleyiciye sınırsız anlamlar sunmaktadır. Bu anlamlar, sadece biçim ve teknik açısından değil aynı zamanda disiplinlerarası etkileşimler açısından da yaşanmaktadır. Bu disiplinlerarası süreç bağlamında sanatçının ifade aracı olarak portrenin ifade olanaklarında hem sanatçı hem de izleyici bağlamında deneysel bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreç özellikle deneyime dayanan sanatsal üretimlerde portre ana temasına odaklanarak güncel sanatsal ifade olanaklarına yönelmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, portre uygulamaları sanatın birçok dalında olduğu gibi disiplinlerarası etkileşimlerden etkilenmiş ve sınırların ortadan kalktığı deneysel üretimlere olanak tanımıştır/tanıyacaktır.

KAYNAKLAR

- Ağluç, L. (2016). *Fotoğrafın nesnesine dönüşen özyaşam* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Akdeniz, H. (1995). Plastik sanatlarda günümüz sanat eğilimlerinin düşünsel dayanakları ve bunun çağdaş Türk sanatına yansması üzerine bir değerlendirme. *Anadolu Sanat*, 862, 9-34.
- Akgün, A. S. (2012). *Modern kaygılar; 20. yüzyıl sanatında hazır nesne kullanımı ve tüketim toplumuna eleştirel bir bakış* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Akın, A. (2010). *İmgesel portre uygulamaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Akkan, A. (2014). *Şiddetin plastik yüzü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Antmen, A. (2016). *20. Yüzyıl Batı sanatında akımlar*. Sel Yayıncılık.
- Arapkirli, S. S. (2017). *Seramik form ve yüzeylerde ütöpic distöpic arayışlar* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Arslan, D. (2015). Sanat ve tasarımda optik illüzyona bağlı imge kullanımı. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 8 (16), 287-301.
- Arslanhan, Ö. S. (2012). *Günümüz sanatında portre ve uygulamalar* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ayyıldız, A. (2017). *Görme olgusu "portre, yüz, benlik"* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Ayyıldız, H. (2015). *Kriminal portreler* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bağ, M. (2019). *Antakya'da gerçekleştirilen enstalasyon çalışmalarının mekânla ilişkileri açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Bağatur, B. (2013). *Günümüz sanatındaki yeni portre yaklaşımları: yüz ve maske* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Işık Üniversitesi.

- Bezmen, P. C. (2018). *Türk tasvir sanatında Osmanlı'dan günümüze portre ve kimlik sorunsalı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Işık Üniversitesi.
- Bilirdönmez, K. ve Çevik, Ç. (2020). Çağdaş sanatta mekânla ilişkili tasarımlar ve Jean Dubuffet'in grafiksel heykelleri. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 73-100.
- Bingöl, M. ve Bingöl, F. (2018). Bilimsel ve teknolojik gelişmelerden ilham alan sanatlar. *Asos Journal The Journal of Academic Social Science (Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 6 (84), 106-127.
- Binzet, C. (2006). Sanatın sanalı sanalın sanatı. *RH+ Dergisi*, 31, 12-20.
- Bitmez, M. H. (2008). *Modern çağda kolaj, asamblaj, montaj gibi teknik ve anlayışların heykel sanatına etkileri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Bulut, İ. (2014). 21. Yüzyılda yeni teknolojilerin yarattığı sanat anlayışları ve görsel sanatlar öğretmeni yetiştiren kurumların eğitim programlarındaki yeri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, 117-132.
- Bülbül, M. (2014). *Sanat akımlarında portrenin yeri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative*. Prentice Hall Upper Saddle River.
- Çağlayan, E. (2018). Sanat eğitiminde kolaj tekniği ve öğrencilerin kompozisyon kurma becerilerine katkısı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 1-13.
- Çetintürk, B. (2017). *Çağdaş seramik sanatında enstalasyon kavramının yeri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Doğu Üniversitesi.
- Çuhadaroğlu, F. G. (2019). *Doğu Batı ikilemi bağlamında özgün bir duruş olarak Balkan Naci İslimyeli'nin sanatı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Işık Üniversitesi.
- Demirbulak, A. (2007). *Çağdaş Türk resminde otoportre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Diñçeli, D. (2020). Yaratıcılık ve sanat. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 8(1), 43-55.
- Dönmez, N. (2009). *Türk resminde portre ve otoportre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (1997). *Sanat ansiklopedisi*. (Cilt. 3). Yem Yayınları.
- Emiraoğlu, G. (2016). *XX. Yüzyılı sanatında enstalasyon* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Enuysal, M. G. (2017). *Rönesans'tan günümüze figürlü kompozisyonlarda kendi portresini kullanan sanatçılar ve eserleri* [Yayınlanmamış sanatta yeterlilik eser metni]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Ergün, C. (2012). Temel sanat eğitiminde ve çağdaş sanatta kolaj-fotomontaj. *Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat-Tasarım Dergisi*. 1(3), 5-19.
- Erinç, M. S. (2004). *Sanatın boyutları*. Ütopya Yayınevi.
- Ernur, T. (2012). *20. Yüzyıl resim sanatında portrenin yeri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gençler, B. (2015). *20. Yüzyıl Batı sanatında dışavurumcu oto-portre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Gombrich, E. H. (2002). *Sanatın öyküsü* (Çev. C. Çapan ve S.Öziş). Remzi Kitabevi.
- Gül, Y. (2017). *Çağdaş sanatta ifadeci anlatım dili ile portre olgusu* [Yayınlanmamış sanatta yeterlilik eser metni]. Atatürk Üniversitesi.
- Güleş, D. (2020). *Dokuma sanatının giysi tasarımında kullanımı ve Fırat Neziroğlu örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Güneş, N. (2013). *Resim sanatında kolaj, asamblaj ve Türk resmine yansımaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Halman, T. (1994). *Fahr El Nissa Zeid sergi kataloğu*. EKAV.
- İçden, M. K. (2015). *Günümüz sanatında otoportre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- İnan, H. B. (2018). *Seramik form ve yüzeylerde resimsel anlatımlar ve imgeler* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- İşcan, Ö. A. (2018). *Psikolojik yansıma bağlamında dışavurumcu portre çözümlenmeleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Judkins, R. (2017). *Yaratıcı düşünme*. Pegasus Yayınları.

- Kakan, E. (2017). *Çağdaş Türk resminde dışavurumcu otoportreler (1923-1960)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Karakuş, G. (2012). *Tomografik portreler* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kayahan, Z. ve Çevik, N. (2020a). Çağdaş sanatta bir yansıma/yansıtma sorunsalı olarak otoportre ve “ben” kavramı üzerine bireysel söylemler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 25, 191-213.
- Kayahan, Z. ve Çevik, N. (2020b). Disiplinlerarası atölye çalışmalarına bir örnek: baskiresim-seramik yakınlaşmaları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 26 (45), 535-545.
- Keleşoğlu, B. ve Uygungöz, M. (2014). Sanat ve tasarımda anamorfik görüntüler. *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7, 1-17.
- Keltek, Y. (2016). *20. Yüzyıl sanatında otoportre tekniklerinin günümüz sanatı içinde ‘özçekim’ kavramıyla ilişkilendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Kenger, O. (2015). *Pop sanatta portre imgesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Kılıç, S. K. (2005). Yaratmak üzerine. *Rh+ Plastik Sanatlar Dergisi*, 20, 66.
- Kınam, B. (2010). *1980 Sonrası grafik tasarımda enstalasyonun yeri ve önemi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. İzmir.
- Kubat, M. (2018). *Çirkin olanın estetiği bağlamında çağdaş Batı resim sanatında portre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Kul, C. S. (2018). *19. ve 20. Yüzyıl Avrupa resim sanatında otoportrede sembol kullanımı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kurt, Ö. (2011). *Foto-Gerçekçi sanat kapsamında portre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kurut, T. (2012). *Özgün baskı sanatında bir anlatım biçimi olarak portre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Kutlu, M. (2013). *Resimsel öğelerin seramik teknikleri ile yorumu*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Küçük, S. H. (2006). Suyun yatağını ve kıyısını değiştirme arzusu. *Rh+ Sanat*, 33.
- Küçükönder, S. (2019). *Türk resim sanatında 1980'den sonra portre soyutlamaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Meraklı, S. (2019). *Modern dönem ve sonrası günümüz sanatında portre yaklaşımları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Nezir, M. (2010). *Ekspresyonizmde bir anlatım aracı olarak portre ve figür* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Okumuş, S. (2016). *Eser ve manifestosu bağlamında kamusal alanda enstalasyon* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Önder, T. Ç. (2017). *1960 sonrası sanatta portre konusu bağlamında sinema afişlerinden yola çıkarak yapılan uygulamalar* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Özara, D. N. (2019). *Ekspresif (dışavurumcu) portreler ve ötesinde malzemenin rolü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Özel, S. V. (2007). *Plastik sanatlarda disiplinlerarası etkileşimler ve seramik sanatına yansımaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Özkan, H. (2000). *Portre resminde biçim bozma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Özkanlı, Ü. (2006). *Sanat ve sanatçı bağlamında otoportre ve portre* [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Özkanlı, Ü. (2011). *Sanatta bir kimlik problemi olarak portre* [Yayınlanmamış sanatta yeterlilik tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Özman, M. (2015). *Pablo Picasso'nun Kübizm'e geçiş dönemi: yaşamı ve eserleri (1881-1907)*. [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Rezaeieh, R. A. A. (2016). *"Ben" in görsel anlatımları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Sağlık, E. (2010). *Yaratıcı süreçte imge oluşturma ve kişisel masallar* [Yayınlanmamış sanatta yeterlilik eseri raporu]. Hacettepe Üniversitesi.

- Savaş, A. R. (2010). *Disiplinlerarası sanat etkileşimlerinin seramik sanatı ve eğitimine etkileri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Serbest, R. (2019). *Türk resim sanatında sanatçının özportresi ve bedeni* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Sever, S. (2017). *Fotoğrafta otoportre geleneğinden selfie kültürüne* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sırmalı, E. (2019). *Çağdaş sanat'ta yaratım süreci olarak manipülasyon* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Sönmez, E. (2018). *Resim sanatında melezleşmenin portre üzerine yansımaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Şahin, D. (2018). Gerhard Richter ve foto-resimler. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 4(1), 96-102.
- Şayık, İ. (2015). *Kadın portresi ve "mabel" örneğinde nesne-kadın imgesinin resimsel çözümlemesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Şenel, İ. (2016). *Günümüz sanatında değişen mekânsal algılar ve yeni malzeme estetiği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şenol, T. (2017). *Görmenin morfolojisi: soyut-geometrik olasılıklar ve anamorfik oluşumlar* [Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Taştan T. R. (2018). *Türkiye'de çağdaş sanatta yerleştirme (enstalasyon) ve kültür* [Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Teymur, N. (2001). *Sosyal bilimleri yeniden düşünmek*. Metis Yayınları.
- Türkoğlu, Y. Y. (2009). *Fotoğrafta bakış ve anlam ilişkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Tüysüz, G. E. (2011). *Kavramsal sanatın gelişimi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Usta, N. (2015). *1914 Çallı kuşağından günümüze portre resminde karakter çözümlemelerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Uzuner, A. (2019). *Sanat pratiklerinde portre denemeleri* [Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Gazi Üniversitesi.

- Ünsal, M. (2017). *Türk resim sanatında Cumhuriyetten günümüze portrelerde biçim bozma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Yazıcı, E. Y. (2015). Anamorfik illüzyonun mekân algısına etkilerinin farklı sanatçı yaklaşımlarına göre irdelenmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (15), 139-148.
- Yener, E. (2020). Nuri İyem tuvallerinde toplumsal gerçekçilik ve Anadolu kadını. *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (66), 3235-3249.
- Yıldırım, Ö. (2010). Yeni medya ve dijital sanatlar. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları Sanat Yazıları*, 37 (22), 56- 66.
- Yıldız, B. (2016). Marcel Duchamp eserlerinin yıkıcı düzlemi ve ready-made'lerindeki anti-topografi. *Art-Sanat Dergisi*, 6, 133-146.
- Yılmaz, H. (2011). *Mekâna özgü heykel bağlamında oluşturulmuş heykel parkları* [Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Marmara Üniversitesi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Akers, T. (2020, Şubat 28). *Anatomy of an artwork 'Betty, 1977' by Gerhard Richter*. https://www.artspace.com/magazine/art_101/in_depth/anatomy_of_an_artwork-betty-1977-by-gerhard-richter-56484
- Akman, K. (2006, Ocak 5). *Shirin Neshat ve Allah'ın kadınları*. http://www.izinsizgosteri.net/asalsayi71/kubilay.akman.2_71.html
- Alniak, M. (2020). *Johnson Tsang'ın Lucid Dream serisi*. <https://www.keyfisanat.com/2019/12/johnson-tsang-in-lucid-dream-serisi.html>
- Arslan, M. (2012) *bilimsel araştırma yöntemleri*. <https://docplayer.biz.tr/1423693-Arastirma-yontem-veteknikleri.html>
- artkolik.net (2019, Mayıs 5). *Johnson Tsang'ın küçük dünyası*. <https://www.artkolik.net/genel/johnson-tsang-in-kucuk-dunyasi-5399>
- Azer, B. (2019, Temmuz 11). *Rembrandt Hayatı eserleri ve bilinmeyenleri*. <https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/rembrandt-hayati-eserleri-ve-bilinmeyenleri>
- Babbs, V. (2020). *Salman Khoshroo In conversation with verity babbs*. <https://artplugged.co.uk/salman-khoshroo-in-conversation-with-verity-babbs/>

- Barnes, S. (2018). *Artist Transforms VHS Tapes and Obsolete Technology Into Striking Portraits*. <https://mymodernmet.com/nick-gentry-technology-art/>
- Berger, S. (t.y.). *Talented artist Simon Berger creates unusual works of art by shattering glass into portraits*. <https://www.awesomeinventions.com/shattered-glass-art-simon-berger/>
- Cai, M. ve Gavin, H. (2020, Nisan 19). *The artist who makes portraits on glass with just a hammer*. <https://www.insider.com/artist-makes-portraits-glass-hammer-2020-4>
- Cole, M. (2021, Ocak 15). *Artist collaborates with 60,000 bees to recreate Nefertiti's bust out of beeswax and honeycomb*. <https://mymodernmet.com/tomas-libertiny-nefertiti-bust-beeswax/>
- Colleen, C. (2013, Kasım). *Gerhard Richter 48 portraits*. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/richter-48-portraits-ar00025>
- David, E. (2018, Nisan 5). *The Algorithmic beauty of Dimitris Ladopoulos' portraits*. <https://www.yatzer.com/portraits-dimitris-ladopoulos>
- Designboom.com. (2011, Aralık 3). *NFN kalyan: nature of the beast glass series*. <https://www.designboom.com/art/nfn-kalyan-nature-of-the-beast-glass-series/>
- Diazeepam. (2016, Ekim 6). *Uzak doğulu sanatçıdan beynimizin kıvrımlarını gıdıklayan 21 "lucid" çalışma*. <https://listelist.com/johnson-tsang/>
- Dimitris-ladopoulos.xyz. (t.y.). <http://www.dimitris-ladopoulos.xyz/>
- Gültekin, Ö. H. (2016, Kasım 9). *3 soru: Şükrü Özçelik*. <https://bantmag.com/3-soru-sukru-ozcelik>
- Hub-art.org. (t.y.). *Salventius*. <https://hub-art.org/artist-month/salventius/>
- Hudson, D. (2014, Ocak 12). *Asif Khan gives a new megaface to the sochi winter olympics*. <https://www.designboom.com/architecture/asif-khans-gives-a-new-face-to-the-sochi-winter-olympics-1-12-2014/>
- İart.ch. (2014, Şubat 21). *Facade with many faces*. <https://iart.ch/en/work/megafaces>
- Isabellbeyel.com. (t.y.). *Photographs and visual images as a starting point*. <http://www.isabellbeyel.com/about.html>
- Macba.cat. (t.y.). *48 Portraits, 1972 (1998)*. <https://www.macba.cat/en/art-artists/artists/richter-gerhard/48-portraits>

- Perceptualart.com. (t.y.). *Perceptual art*. <https://www.perceptualart.com/about.html>
- Picci, B. (2017, Nisan 17). *Stefaan De Croock In Ostend*. <https://streetartunitedstates.com/stefaan-de-croock-in-ostend/>
- pompa-vana.com. (2019, Mart 11). *Aktüatör nedir?* <https://pompa-vana.com/aktuator-nedir/>
- Radikal.com. (2015, Mayıs 5). *Ataman'ın Sabancı portresi Venedik Bienali'nde ilk 5'te*. <http://www.radikal.com.tr/kultur/atamanin-sabanci-portresi-venedik-bienalinde-ilk-5te-1351771/>
- Richman-Abdou, K. (2017, Ağustos 13). *Floating faces: portraits projected on flowing fabric in mid-air*. <https://mymodernmet.com/wonjun-jeong-projection-art/>
- Seslisozluk.net. (t.y.). <https://www.seslisozluk.net/rubik-nedir-ne-demek/>
- Sooke, A. (2016, Mart 4). *What is the meaning of the scream?* <https://www.bbc.com/culture/article/20160303-what-is-the-meaning-of-the-scream>
- Spirou, K. (2014, Eylül 4). *The peculiar fragmented portraiture of Michael Mapes*. <https://www.yatzer.com/michael-mapes>
- Spirou, K. (2014, Haziran 25). *Artist jr turns the Panthèon in Paris inside out*. <https://www.yatzer.com/jr-inside-out-pantheon>
- Stewart, J. (2017, Ocak 27). *Incredible portrait of Ai Weiwei made from 20,000 sunflower seeds*. <https://mymodernmet.com/ai-weiwei-portrait-red-hong-yi/>
- Stewart, J. (2019, Mart 18). *Artist spends entire year turning abandoned mansion into immersive installation*. <https://mymodernmet.com/rone-art-deco-mansion-installation/>
- Stewart, J. (2020, Haziran 26). *Vhils pays tribute to healthcare workers by chiseling portraits into hospital wall*. <https://mymodernmet.com/vhils-healthcare-worker-tribute/>
- Taggart, E. (2019, Eylül 16). *Interview: artist makes faces emerge from brilliantly manipulated netted tulle fabric*. <https://mymodernmet.com/benjamin-shine-flow-tulle-fabric/>

Taggart, E. (2020, Ocak 27). *Artist creates gigantic pop culture portraits from thousands of rubik's cube*. <https://mymodernmet.com/rubiks-cube-mosaics-pete-fecteau/>

TDK (2020). *Portre*. <https://sozluk.gov.tr/?kelime>

Thebrandage.com (t.y.). *Sanatçı Kutluğ Ataman'ın "Sakıp Sabancı'nın portresi" adlı eseri Royal Academy of Arts'ta sergileniyor*. <https://www.thebrandage.com/sanatci-kutlug-atamanin-sakip-sabancinin-portresi-adli-eseri-royal-academy-of-artsta-sergileniyor>

Uçku, M. (2017, Mayıs 10). *Yaşayan bir efsane: Gerhard Richter*. <https://gaiadergi.com/yasayan-bir-efsane-gerhard-richter/>

Vourazeri, S. (2011, Haziran 27). *The embroidered secrets of Maurizio Anzeri*. <https://www.yatzer.com/The-embroidered-secrets-of-Maurizio-Anzeri>

Wikipedia.com. (2022, Mart 23). *Bedri Rahmi Eyüboğlu*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Bedri_Rahmi_Ey%C3%B9Cbo%C4%9Flu

Wikipedia.com. (2022, Nisan 5). *Mona Lisa*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mona_Lisa

Winters, J.A. (2016, Ekim 27). *Interview with Johnson Tsang*. <https://beinart.org/collections/johnson-tsang>

Yourartshop-noldenh.com (t.y.). *Gerhard Richter – Betty and more...* <https://yourartshop-noldenh.com/gerhard-richter-betty-panorama/>

Zhang, J. (2015, Ağustos 5). *Elegant figures and faces of dancers emerge from intricately folded sheets of fabric*. <https://mymodernmet.com/benjamin-shine-the-dance/>

Zilbermangallery.com. (2011, Ekim 24). *Gökten üç elma düştü*. <https://www.zilbermangallery.com/gokten-uc-elma-dustu-e78-tr.htm>,

RESİM KAYNAKÇASI

URL-1: Kalkan, K.N. (2018, Ocak 1). *Jan van Eyck – Arnolfini'nin Evlenmesi*. <https://www.tarihlisanat.com/jan-van-eyck-arnolfini-nin-evlenmesi/>

URL-2: Piveda.com (t.y.). *Otoportreler - Albrecht Dürer*. <https://www.pivada.com/albrecht-durer-otoportreler>

- URL-3: Piveda.com (t.y.). Otoportreler - Rembrandt van Rijn. <https://www.pivada.com/rembrandt-van-rijn-otoportreler>
- URL-4: wikipedia.com. (2022, Nisan 5). Mona Lisa. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mona_Lisa
- URL-5: istanbulsanatevi.com (t.y.). Gustave Courbet Karşılaşma tablosu. <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-c/courbet-gustave/gustave-courbet-karsilasma-169/>
- URL-6: Piveda.com (t.y.). Çılgılık - Edvard Munch . <https://www.pivada.com/edvard-munch-cigliik>
- URL-7: Piveda.com (t.y.). Kulağı Sargılı Otoportre, 1889. <https://www.pivada.com/vincent-van-gogh-kulagi-sargili-otoportre-1889>
- URL-8: Siegal, N. (2019, Haziran 20). Van Gogh Painted Many “Sunflowers.” But How Different Are They? <https://www.nytimes.com/2019/06/20/arts/van-gogh-sunflowers-gauguin.html>
- URL-9: leblebitozu.com. (2016, Kasım 3). Henri Matisse’nin En Önemli 20 Eseri ve Hayatı. <http://www.leblebitozu.com/henri-matissenin-en-onemli-20-eseri-ve-hayati/>
- URL-10: Piveda.com (t.y.). Pablo Picasso. <https://www.pivada.com/pablo-picasso>
- URL-11: Moma.org. (2013, Haziran 13). Käthe Kollwitz. <https://www.moma.org/collection/works/65145>
- URL-12: Andrey, V. (2018, Temmuz 6). The Importance of the Frida Kahlo Self-Portrait With Thorn Necklace and Hummingbird. <https://www.widewalls.ch/magazine/frida-kahlo-self-portrait-with-thorn-necklace-and-hummingbird>
- URL-13: Cortes, C. (2013, Ağustos). Andy Warhol y su arte: Los famosos que inspiraron al maestro. <https://biut.latercera.com/cultura-pop/2013/08/andy-warhol-y-su-arte-los-famosos-que-inspiraron-al-maestro/>
- URL-14: Ergül, A. M. (2017, Ocak 13). Almanya’nın Ulusal Kimlik Krizini Gösteren Resim. <http://www.sanatatak.com/view/almanyanin-ulusal-kimlik-krizini-gosteren-resim>
- URL-15: nuriyem.com (t.y.). nuri iyem eser. <http://www.nuriyem.com/eser/>

- URL-16: evvel.org (2021, Eylül 21). Bedri Rahmi Eyüboğlu'nu saygıyla anıyoruz. <http://evvel.org/ilgi/bedri-rahmi>
- URL-17: neseerdok.com (t.y.). neş'e erdok. http://www.neseerdok.com.tr/resimler.asp?g_id=52&s=1&r=473&l=
- URL-18: artnet.com (t.y.). <http://www.artnet.com/artists/fahrelnissa-zeid/madam-caron-in-the-50s-from-paris-NkXrmKCCnTzhQcBPiJxgCw2>
- URL-19: Young, A. (t.y.). Shirin Neshat, Rebellious Silence, Women of Allah series. <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/globalcontemporary-apah/20th-century-apah/a/neshat-rebellious>
- URL-20: kontrastdergi.com (2018, Ağustos 18). Cindy Sherman. <https://kontrastdergi.com/cindy-sherman-isimsiz/>
- URL-21: Barlow, B. (2015, Mart 31). Orlan. <https://bethanbarlowart.wordpress.com/my-practice/secondary-research/orlan/>
- URL-22: Bostancı, M. (2016, Mayıs 26). Artistic Interventions. <http://meralbostanci.blogspot.com/2016/05/artistic-interventions.html>
- URL-23: pinarsaracoglu.blogspot.com (2017, Eylül 24). Balkan Naci İslimyeli'nin 45 Yıllık Yolculuğu. <https://pinarsaracoglu.blogspot.com/2017/09/balkan-naci-islmyelinin-45-yllk.html?view=sidebar>
- URL-24: marcquinn.com (t.y.). Artworks. <http://marcquinn.com/artworks/self>
- URL-25: senveben.biz.tr (2018). Figueres'li Salvador Dali. <https://www.senveben.biz.tr/2018/10/figueresli-salvador-dali/>
- URL-26: Aylün, K. I. (2019, Şubat 3). Sürrealist Bir Gezi Figueres Salvador Dali Müzesi. <https://www.yeryuzundebeyazizler.com/sanatsal-figueres-dali-muzesi-59>
- URL-27: <https://randomwhispers.com/anamorphic-portraits-bernard-pras/>
- URL-28: zilbermangallery.com. (2011, Ekim 24). Gökten Üç Elma Düştü. <https://www.zilbermangallery.com/gokten-uc-elma-dustu-e78-tr.htm>,
- URL-29: Zhang, J. (2015, Ağustos 5). Elegant Figures and Faces of Dancers Emerge from Intricately Folded Sheets of Fabric. <https://mymodernmet.com/benjamin-shine-the-dance/>

- URL-30: Vesnin, A. (2019, Ekim 1). The Immigrant by Michael Murphy. <https://designcollector.net/likes/the-immigrant-by-michael-murphy>
- URL-31: David, E. (2018, Nisan 5). The Algorithmic Beauty of Dimitris Ladopoulos' Portraits. <https://www.yatzer.com/portraits-dimitris-ladopoulos>
- URL-32: Babbs, V. (2020). Salman Khoshroo In Conversation With Verity Babbs. <https://artplugged.co.uk/salman-khoshroo-in-conversation-with-verity-babbs/>
- URL-33: Spirou, K. (2014, Eylül 4). The Peculiar Fragmented Portraiture of Michael Mapes. <https://www.yatzer.com/michael-mapes>
- URL-34: Spirou, K. (2014, Haziran 25). Artist JR turns the Panth on in Paris Inside Out. <https://www.yatzer.com/jr-inside-out-pantheon>
- URL-35: Pavlaki, D. (2012, Haziran 23). Misunderstanding Focus', 27 Quivering Portraits by Nerhol. <https://www.yatzer.com/Misunderstanding-Focus-Nerhol>
- URL-36: İart.ch. (2014, Şubat 21). Facade with Many Faces. <https://iart.ch/en/work/megafaces>
- URL-37: Vourazeri, S. (2011, Haziran 27). The Embroidered Secrets of Maurizio Anzeri. <https://www.yatzer.com/The-embroidered-secrets-of-Maurizio-Anzeri>
- URL-38: Barnes, S. (2021, Nisan 14). Artist Shatters Glass to Create Striking Portrait of History-Making VP Kamala Harris. <https://mymodernmet.com/simon-berger-shattered-glass-art/>
- URL-39: <http://strook.eu/portfolio/the-crystal-ship/>
- URL-40: <https://www.artsy.net/artwork/isabell-beyel-air-study>
- URL-41: Turan, G. (2014, Mayıs 2). 30 Bin Vesikalık Fotoğraftan Oluşan Sakıp Sabancı Eseri. <http://www.benolmeden.com/sakip-sabanci-kutlug-ataman/>
- URL-42: <https://www.nfnkalyan.com/>
- URL-43: <https://www.instagram.com/salventius/?hl=tr>
- URL-44: Diazepam. (2016, Ekim 6). Uzak Doğulu Sanatçıdan Beynimizin Kıvrımlarını Gıdıklayan 21 “Lucid” Çalışma. <https://listelist.com/johnson-tsang/>

URL-45: artkolik.net (2019, Mayıs 5). Johnson Tsang'ın Küçük Dünyası. <https://www.artkolik.net/genel/johnson-tsangin-kucuk-dunyasi-5399>